МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону»

Здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня, II курсу, групи ЕМРМ-24-1, спеціальності 051 «Економіка», освітня програма «Економіка міста та регіону»

підпис здобувача вищої освіти

БОЙЧЕНКО Олександр Валерійович

Науковий керівник

підпис керівника

МАКСИМЕНКО Іван Андрійович, *кандидат філософських наук, доцент*

Керівник освітньо-професійної програми

підпис керівника

СКОРИК Марина Олегівна, *кандидат економічних наук, доцент*

Допущено до захисту за рішенням кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики, протокол від «12» 01 2026 р. № 7

підпис

ПАЯНОК Тетяна Миколаївна *кандидат економічних наук, доцент*

Ірпінь – 2025

Реєстрація № 71 (номер) 21.01.26. (дата) підпис завідувача лабораторії каф

Результат перевірки до захисту, на доопрацювання 20.01.26 (дата) ініціали, прізвище наукового керів

Результат захисту 80 (оцінка) 3,02.26р. (дата захисту)

Голова комісії (підпис) І. В. Охрімешко (Ініціали, прізвище)

Члени комісії (підпис) М. О. Скорик (Ініціали, прізвище)

(підпис) П. М. Гомон (Ініціали, прізвище)

(підпис) П. Б. Юрєва (Ініціали, прізвище)

БЛАНК О

Об'єкти контролю	
ОЦІНЮВАННЯ КВА	
1. Зміст кваліфікаційно роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок практичним, вміння представляти матеріал логічній послідовності наявність висновків та пропозицій)	
2. Дотримання вимог щодо оформлення	
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	
4. Рецензент	
РАЗОМ БАЛІВ*	
ОЦІНЮВАННЯ К	
1. Доповідь	
2. Роздатковий матеріал (презентація)	
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	
4. Апробація (участь у конференціях)	
РАЗОМ БАЛІВ	
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ З

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка з ЄК
80	B

Правила перевед

Оцінка за 100-бальною шкалою
90-100
80-89
70-79
60-69
50-59
35-49

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	24		16.01.2026 Максименко І.А.
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	45		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	5		
2. Роздатковий матеріал (презентація)	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	20		
4. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	5		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	35		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	80		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
80	B	4	3.02.26.	Скрипченко Т. секретар Н. Раленко Т. Юрєва Л. керівник

Правила переведенням оцінок до національної шкали та шкали ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет **податкової справи, обліку та аудиту**
Кафедра **економічної політики та сталого розвитку**
Спеціальність **051 «Економіка»**
Освітня програма «**Економіка міста та регіону**»

Затверджую
Завідувач кафедри
_____ **М.О. Скорик**
«23» 10 2024 р.

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Бойченку Олександру Валерійовичу

1. Тема кваліфікаційної роботи: **«Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону»**, затверджена наказом ректора від «02» 12 2024 № 1798

2. Строк здачі закінченої роботи: «09» січня 2026 р.

3. Мета роботи: обґрунтування напрямів підвищення ефективності розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області на основі оцінювання його ресурсного потенціалу, сучасного стану та виявлення резервів зростання.

Об'єкт дослідження: туристично-рекреаційний комплекс Львівської області як сукупність підприємств, установ і організацій різних форм власності, що забезпечують надання туристичних та рекреаційних послуг, а також інституційне, ресурсне та інфраструктурне середовище їх функціонування.

Предмет дослідження: економічні відносини, механізми та інструменти розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області, а також організаційно-економічні умови підвищення ефективності його функціонування в регіональній економічній системі.

4. Вихідні дані до роботи: матеріали наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону; статистичні дані Державної служби статистики України та регіональних органів управління; нормативно-правові акти у сфері туризму і рекреації; аналітичні звіти профільних установ; інформаційні ресурси органів місцевого самоврядування.

5. Перелік графічного матеріалу: робота містить 11 рисунків та додатки.

6. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом): Вступ. РОЗДІЛ 1. Теоретико-методичні засади розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. 1.1. Сутність, структура та функції туристично-рекреаційного комплексу регіону. 1.2. Теоретичні підходи до оцінювання потенціалу та

конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу. 1.3. Методи підходи та інструментарій дослідження розвитку туристично-рекреаційн комплексу регіону. РОЗДІЛ 2. Аналіз стану та тенденцій розвитку туристич рекреаційного комплексу Львівської області. 2.1. Соціально-економі характеристика Львівської області як бази розвитку туризму та рекреації. Оцінка ресурсного потенціалу туристично-рекреаційного комплексу Львівсь області. 2.3. Аналіз сучасного стану та результативності функціонува туристично-рекреаційного комплексу Львівської області. 2.4. Проблеми та резе розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області. РОЗДІЛ Напрями удосконалення та підвищення ефективності розвитку туристич рекреаційного комплексу Львівської області. 3.1. Стратегічні пріоритети розви туристично-рекреаційного комплексу Львівської області. 3.2. Обґрунтуван організаційно-економічних заходів щодо розвитку туристично-рекреаційно комплексу Львівської області. ВИСНОВКИ. СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ.

7. Календарний план виконання роботи

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел та складання плану роботи	до 23.10.2024 р.	до 23.10.2024 р.
2.	Підготовка розділу роботи та подання його керівнику		
2.1	першого	до 15.04.2025 р.	до 15.04.2025 р.
2.2	другого	до 27.06.2025 р.	до 27.06.2025 р.
2.3	третього	до 25.11.2025 р.	до 25.11.2025 р.
3.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	до 09.01.2025 р.	до 09.01.2025 р.
4.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	до 16.01.2026 р.	до 16.01.2026 р.
5.	Попередній захист роботи	20.01.2026 р.	20.01.2026 р.
6.	Допуск до захисту завідувача кафедри	21.01.2026 р.	21.01.2026 р.
7.	Захист роботи	06.02.2026 р.	03.02.2026 р.

8. Дата видачі завдання «24»жовтня 2024 р.

9. Керівник кваліфікаційної роботи _____ Максименко І.А.
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Гарант освітньо-професійної програми _____ Скорик М.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ Бойченко О.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)

«
Мета роб
туристично-рек
ресурсного пот
Завданням
– узагальн
туристично-рек
– система
туристично-рек
– характер
Львівській обла
– оцінка р
комплексу Львів
– аналіз с
комплексу Львів
– виявлен
туристично-рекр
– розробка
економічних мех
та оцінка їх ефек
Предметом
туристично-рекре
економічні умо
економічній сист
Об'єктом
області як сукуп
забезпечують на
ресурсне та інфра
Базою досл
статистики у Льві
політики Україн
туризму та курор
самоврядування; р
аналітичні матеріа
наукових публікац
За результата
туристично-рекреа
Одержані рез
методичних підхо
удосконаленні інст
Кваліфікаційн
з 45 найменувань, д
Ключові слова
рекреаційні ресурс
розвиток регіону, ін
Рік виконання
Рік захисту роб

АНОТАЦІЯ
«Розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону»

Мета роботи полягає в обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області на основі оцінювання його ресурсного потенціалу, сучасного стану та виявленні резервів зростання.

Завданнями роботи є:

– узагальнення теоретичних підходів до трактування сутності, структури та функцій туристично-рекреаційного комплексу регіону;

– систематизація методичних підходів та інструментарію оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу;

– характеристика соціально-економічних передумов розвитку туризму та рекреації у Львівській області;

– оцінка ресурсного та інфраструктурного потенціалу туристично-рекреаційного комплексу Львівської області;

– аналіз сучасного стану і тенденцій функціонування туристично-рекреаційного комплексу Львівської області за ключовими показниками;

– виявлення основних проблем, обмежень та невикористаних резервів розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;

– розробка та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення організаційно-економічних механізмів розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області та оцінка їх ефективності.

Предметом дослідження є економічні відносини, механізми та інструменти розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області, а також організаційно-економічні умови підвищення ефективності його функціонування в регіональній економічній системі.

Об'єктом дослідження виступає туристично-рекреаційний комплекс Львівської області як сукупність підприємств, установ і організацій різних форм власності, що забезпечують надання туристичних та рекреаційних послуг, а також інституційне, ресурсне та інфраструктурне середовище їх функціонування.

Базою дослідження виступають статистичні матеріали Головного управління статистики у Львівській області; офіційні дані Міністерства культури та інформаційної політики України, Державного агентства розвитку туризму України, департаменту туризму та курортів Львівської обласної військової адміністрації, органів місцевого самоврядування; регіональні стратегії та програми розвитку Львівської області; звітність і аналітичні матеріали суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності Львівщини; матеріали наукових публікацій, монографій, фахових періодичних видань, ресурси мережі Інтернет.

За результатами дослідження сформульовані практичні рекомендації щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області.

Одержані результати можуть бути використані в подальшому розвитку теоретико-методичних підходів до дослідження туристично-рекреаційного комплексу регіону та удосконаленні інструментарію оцінювання його розвитку.

Кваліфікаційна робота містить 73 сторінки, 11 таблиць, список використаних джерел з 45 найменувань, додатки.

Ключові слова: туристично-рекреаційний комплекс, регіональний розвиток, туризм, рекреаційні ресурси, туристична інфраструктура, дестинації, соціально-економічний розвиток регіону, інвестиційна привабливість, сталий розвиток, післявоєнне відновлення.

Рік виконання кваліфікаційної роботи: 2025

Рік захисту роботи: 2026

ABSTRACT
"Development of the tourist and recreational complex of the region"

The purpose of the work is to substantiate the directions of increasing the efficiency of the development of the tourist and recreational complex of the Lviv region based on the assessment of its resource potential, current state and identification of growth reserves.

The objectives of the work are:

– generalization of theoretical approaches to the interpretation of the essence, structure and functions of the tourist and recreational complex of the region;

– systematization of methodological approaches and tools for assessing the development of the tourist and recreational complex;

– characterization of the socio-economic prerequisites for the development of tourism and recreation in the Lviv region;

– assessment of the resource and infrastructure potential of the tourist and recreational complex of the Lviv region;

– analysis of the current state and trends in the functioning of the tourist and recreational complex of the Lviv region by key indicators;

– identification of the main problems, limitations and unused reserves for the development of the tourist and recreational complex of the region;

– development and justification of proposals for improving organizational and economic mechanisms for the development of the tourist and recreational complex of the Lviv region and assessing their effectiveness.

The subject of the study is economic relations, mechanisms and tools for the development of the tourist and recreational complex of the Lviv region, as well as organizational and economic conditions for increasing the efficiency of its functioning in the regional economic system.

The object of the study is the tourist and recreational complex of the Lviv region as a set of enterprises, institutions and organizations of various forms of ownership that provide tourist and recreational services, as well as the institutional, resource and infrastructure environment of their functioning.

The basis of the study is statistical materials of the Main Department of Statistics in the Lviv region; official data of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, the State Agency for Tourism Development of Ukraine, the Department of Tourism and Resorts of the Lviv Regional Military Administration, local governments; regional strategies and programs for the development of the Lviv region; reporting and analytical materials of tourism and recreation entities of the Lviv region; materials of scientific publications, monographs, professional periodicals, Internet resources.

Based on the results of the study, practical recommendations were formulated for the development of the tourism and recreation complex of the Lviv region.

The results obtained can be used in the further development of theoretical and methodological approaches to the study of the tourism and recreation complex of the region and the improvement of the tools for assessing its development.

The qualification work contains 73 pages, 11 tables, a list of sources used from 45 names, appendices.

Keywords: tourism and recreation complex, regional development, tourism, recreational resources, tourism infrastructure, destinations, socio-economic development of the region, investment attractiveness, sustainable development, post-war recovery.

Year of completion of the qualification work: 2025

Year of defense of the work: 2026

ЗМІСТ

ВСТУП 6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ 10
1.1. Сутність, структура та функції туристично-рекреаційного комплексу регіону 10
1.2. Теоретичні підходи до оцінювання потенціалу та конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу 16
1.3. Методичні підходи та інструментарій дослідження розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону 22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 28
2.1. Соціально-економічна характеристика Львівської області як бази розвитку туризму та рекреації 28
2.2. Оцінка ресурсного потенціалу туристично-рекреаційного комплексу Львівської області 33
2.3. Аналіз сучасного стану та результативності функціонування туристично-рекреаційного комплексу Львівської області 39
2.4. Проблеми та резерви розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області 45
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 51
3.1. Стратегічні пріоритети розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області 51
3.2. Обґрунтування організаційно-економічних заходів щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області 57
ВИСНОВКИ 64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 71

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глибоких змін у національній економіці та реалізації завдань післявоєнного відновлення регіонів туристично-рекреаційний комплекс відіграє дедалі важливішу роль, виступаючи чинником оновлення економічної структури територій, розширення фінансової бази місцевих бюджетів і покращення соціально-економічних умов проживання населення. Львівська область посідає провідні позиції в Україні за кількістю відвідувачів, розгалуженістю мережі закладів розміщення, наявністю унікальних історико-культурних та природно-рекреаційних ресурсів, а також транскордонним розташуванням, що формує значний потенціал розвитку внутрішнього та міжнародного туризму.

Водночас повномасштабна війна, посилення безпекових ризиків, зміна структури туристичних потоків, зростання конкуренції між регіонами за інвестиційні ресурси зумовлюють необхідність переосмислення існуючих підходів до управління туристично-рекреаційним комплексом Львівщини. Недостатній рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу, нерівномірність просторового розвитку туристичної інфраструктури, обмеженість фінансових ресурсів, потреба в модернізації інфраструктури та цифровізації послуг актуалізують проблему пошуку ефективних організаційно-економічних механізмів розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, що зумовлює наукову та практичну значущість обраної теми даного дослідження.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Питаннями теорії та практики функціонування туристично-рекреаційних систем, впливу туризму на соціально-економічний розвиток територій, оцінювання туристичного потенціалу та конкурентоспроможності туристичних дестинацій займається значна кількість вітчизняних і зарубіжних науковців. У наукових працях досліджуються сутність і структура туристично-рекреаційного комплексу, механізми державного та регіонального регулювання туристичної діяльності, методичні підходи до оцінювання ефективності використання

туристично-рекреаційних ресурсів, формування туристичних кластерів, брендинг територій, розвиток сталого та екологічно орієнтованого туризму. Разом з тим низка аспектів розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області в умовах післявоєнного відновлення, зміни поведінки споживачів туристичних послуг, цифровізації економіки потребує подальшого поглибленого дослідження. Недостатньо опрацьованими залишаються питання комплексної оцінки стану та потенціалу туристично-рекреаційного комплексу Львівщини з урахуванням просторових диспропорцій, безпекових обмежень та нових можливостей для інтеграції в європейський туристичний простір, що й зумовило вибір теми даної кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування напрямів підвищення ефективності розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області на основі оцінювання його ресурсного потенціалу, сучасного стану та виявлення резервів зростання.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається розв’язання таких основних завдань:

– узагальнити теоретичні підходи до трактування сутності, структури та функцій туристично-рекреаційного комплексу регіону;

– систематизувати методичні підходи та інструментарій оцінювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу;

– охарактеризувати соціально-економічні передумови розвитку туризму та рекреації у Львівській області;

– оцінити ресурсний та інфраструктурний потенціал туристично-рекреаційного комплексу Львівської області;

– проаналізувати сучасний стан і тенденції функціонування туристично-рекреаційного комплексу Львівської області за ключовими показниками;

– виявити основні проблеми, обмеження та невикористані резерви розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону;

– розробити та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення організаційно-економічних механізмів розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області та оцінити їх ефективність.

Об'єкт дослідження – туристично-рекреаційний комплекс Львівської області як сукупність підприємств, установ і організацій різних форм власності, що забезпечують надання туристичних та рекреаційних послуг, а також інституційне, ресурсне та інфраструктурне середовище їх функціонування.

Предмет дослідження – економічні відносини, механізми та інструменти розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області, а також організаційно-економічні умови підвищення ефективності його функціонування в регіональній економічній системі.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є положення регіональної економіки, теорії туризму та рекреації, концепції сталого розвитку, праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем розвитку туристично-рекреаційних систем. У процесі виконання роботи використовуються загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний підхід – для розкриття сутності та особливостей розвитку туристично-рекреаційного комплексу; методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції – для опрацювання теоретичних положень і формування висновків; системний і структурно-логічний аналіз – для дослідження внутрішньої структури туристично-рекреаційного комплексу Львівської області; статистичні методи, методи групування, порівняльний аналіз – для оцінки динаміки та структури показників розвитку туризму й рекреації; SWOT-аналіз – для виявлення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону.

База досліджень. Інформаційну базу дослідження становлять статистичні матеріали Головного управління статистики у Львівській області; офіційні дані Міністерства культури та інформаційної політики України, Державного агентства розвитку туризму України, департаменту туризму та курортів Львівської обласної військової адміністрації, органів місцевого

самоврядування; регіональні стратегії та програми розвитку Львівської області; звітність і аналітичні матеріали суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності Львівщини; матеріали наукових публікацій, монографій, фахових періодичних видань, ресурси мережі Інтернет.

Новизна одержаних результатів полягає в подальшому розвитку теоретико-методичних підходів до дослідження туристично-рекреаційного комплексу регіону та удосконаленні інструментарію оцінювання його розвитку на прикладі Львівської області. У роботі передбачається:

– уточнення змістовної характеристики поняття «туристично-рекреаційний комплекс регіону» з позицій системного та просторового підходів;

– формування комплексної системи показників оцінювання стану та розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області з урахуванням впливу безпекових та інституційних чинників;

– обґрунтування методичного підходу до виявлення резервів розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону на основі поєднання статистичного, просторового та SWOT-аналізу;

– розроблення пропозицій щодо вдосконалення організаційно-економічних механізмів розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області, спрямованих на підвищення його конкурентоспроможності, посилення внеску у соціально-економічний розвиток регіону та забезпечення сталості розвитку в післявоєнний період.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

1.1. Сутність, структура та функції туристично-рекреаційного комплексу регіону

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу (ТРК) належить до ключових напрямів модернізації регіональних соціально-економічних систем, оскільки поєднує економічні, соціокультурні та просторові аспекти використання територіального потенціалу. Для обґрунтування інструментів регіональної політики у сфері туризму та рекреації необхідним є чітке визначення сутності відповідних категорій, ідентифікація внутрішньої структури ТРК та окреслення його функцій у системі регіонального розвитку.

У більшості сучасних досліджень туризм трактується як особливий вид мобільності населення, пов’язаний із тимчасовим виїздом осіб за межі постійного місця проживання з рекреаційною, пізнавальною, діловою, культурно-розважальною чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності у місці перебування [31; 35; 37]. При цьому підкреслюється його дуалістична природа: з одного боку, туризм є соціокультурним феноменом, пов’язаним зі зміною середовища, відпочинком та споживанням культурних цінностей, а з іншого – виступає складною багатогалузевою сферою економіки, що генерує потоки доходів, зайнятості, інвестицій та податкових надходжень [1; 12; 36].

Рекреація, на відміну від туризму, розглядається як ширше поняття, яке охоплює сукупність видів діяльності, спрямованих на відновлення фізичного, психоемоційного та інтелектуального стану людини у вільний час. Вона включає як організовані форми (санаторно-курортне лікування, організований відпочинок, спортивно-оздоровчі заходи), так і неорганізовані (індивідуальний відпочинок на природі, дозвілля у публічних просторах тощо) [16; 35]. Туризм у

цьому контексті виступає інституціалізованою частиною рекреаційної діяльності, пов'язаної з переміщенням у просторі та придбанням спеціалізованих туристичних послуг. Поняття «туристично-рекреаційний потенціал» у працях дослідників трактується як сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних та інфраструктурних передумов, що забезпечують можливість розвитку різних видів туризму та рекреації на певній території [26; 31; 39; 43; 44]. На цій основі формується категорія «туристично-рекреаційний комплекс» – як системно організована сукупність суб'єктів господарювання, інституцій, ресурсів та інфраструктурних елементів, що забезпечують виробництво, просування й споживання туристичних та рекреаційних послуг у межах регіону [16; 26; 37].

У науковій літературі можна виокремити декілька підходів до визначення сутності туристично-рекреаційного комплексу регіону (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні підходи до трактування поняття «туристично-рекреаційний комплекс регіону»

Підхід	Ключовий акцент	Узагальнена характеристика
Ресурсний [26; 31; 32; 40]	Сукупність природних та історико-культурних ресурсів	ТРК розглядається передусім як територіально локалізований набір рекреаційних ресурсів, придатних для організації відпочинку та туризму
Виробничо-галузевий [16; 31; 37; 43]	Сфера економічної діяльності	Наголос робиться на системі підприємств і організацій, що надають туристичні й рекреаційні послуги та формують відповідний ринок
Інтеграційно - просторовий [3; 26; 39; 44; 45]	Територіально-галузевий комплекс	ТРК трактується як інтегрований територіально-галузевий комплекс, у межах якого взаємодіють ресурси, інфраструктура, суб'єкти управління та споживачі
Інституційно-функціональний [1; 4; 36; 42]	Система інститутів і механізмів регулювання	Акцент на інституційному середовищі, правилах доступу до ресурсів, механізмах координації та публічній політиці у сфері туризму й рекреації

Джерело: узагальнено автором.

Узагальнення наведених підходів дозволяє розглядати туристично-рекреаційний комплекс регіону як багаторівневу просторово організовану

систему, що базується на певному поєднанні ресурсного потенціалу, спеціалізованих та супутніх видів економічної діяльності, інституційно-управлінського середовища та інфраструктурного забезпечення. Такий підхід створює методологічні передумови для подальшого аналізу його внутрішньої структури.

Структура туристично-рекреаційного комплексу регіону визначається складною системою взаємозв'язків між ресурсною базою, інфраструктурою, суб'єктами підприємницької діяльності, органами публічної влади, громадськими організаціями та кінцевими споживачами туристично-рекреаційних послуг. Більшість авторів дотримуються позиції, що ТРК доцільно розглядати як поліструктурну систему, що включає декілька взаємопов'язаних підсистем [16; 26; 37; 43].

З урахуванням узагальнення наукових підходів до структуризації ТРК можна виокремити такі основні підсистеми туристично-рекреаційного комплексу регіону (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні підсистеми туристично-рекреаційного комплексу регіону та їх характеристика

Підсистема	Зміст	Ключові елементи
1	**2**	**3**
Ресурсна [26; 31; 32; 40]	Сукупність природно-географічних, кліматичних, ландшафтних, бальнеологічних, історико-культурних та соціальних ресурсів, придатних для туристичного й рекреаційного використання	Природні рекреаційні території, об'єкти природно-заповідного фонду, пам'ятки історії та культури, подієві ресурси, людський капітал
Виробничо-інфраструктурна [16; 19; 31; 37; 41]	Підприємства й організації, що безпосередньо надають туристичні та рекреаційні послуги, а також інфраструктура, яка забезпечує їх надання	Засоби розміщування, заклади ресторанного господарства, транспортна інфраструктура, об'єкти дозвілля, СПА- та wellness-центри
Інституційно-управлінська [23; 25; 27; 28; 29; 30; 34]	Система органів державної влади, місцевого самоврядування, галузевих асоціацій, що формують та реалізують політику у сфері туризму та рекреації	Центральні й регіональні органи виконавчої влади, департаменти туризму, туристичні організації, ТРК-кластери, громадські об'єднання

Продовження табл. 1.2

1	2	3
Інформаційно-маркетингова [10; 27; 34; 38]	Сфера комунікацій, просування й формування туристичного бренду території	Туристично-інформаційні центри, онлайн-платформи, маркетингові кампанії, ярмарки, виставки, digital-канали просування
Соціальна [7; 8; 12; 33; 42]	Взаємодія місцевих громад, туристів та суб'єктів господарювання у процесі формування якості життя, зайнятості та соціальної інтеграції	Зайнятість у туризмі, ставлення місцевих мешканців до туристів, збереження культурної ідентичності, розвиток людського капіталу

Джерело: узагальнено автором.

З позицій суб'єктного складу ТРК включає:

– туристів та рекреантів як кінцевих споживачів послуг;

– підприємства туристичної галузі (туроператори, турагенти, готелі, заклади розміщення, санаторно-курортні заклади, заклади харчування, транспортні компанії тощо);

– супутні бізнеси, діяльність яких опосередковано забезпечує функціонування комплексу (логістичні оператори, ІТ-структури);

– органи державної влади та місцевого самоврядування, що формують регуляторне середовище, інвестиційний клімат, просторову й транспортну політику;

– громадські та професійні об'єднання, які виконують представницькі, координаційні та просвітницькі функції [16; 26; 37; 43].

Види послуг, що надаються в межах туристично-рекреаційного комплексу, охоплюють туристичні, санаторно-курортні, екскурсійні, спортивно-оздоровчі, культурно-дозвіллєві, інформаційно-консультаційні, організаційні та інші послуги, що формуються як у межах базових туристичних дестинацій, так і в сільських, приміських та транскордонних територіях [3; 4; 32; 33]. Така багатокомпонентність визначає складний характер взаємодій усередині ТРК та обумовлює потребу у системному підході до його управління. Перехід від структурного опису туристично-рекреаційного комплексу до аналізу його

функцій вимагає розгляду того, які саме результати його функціонування проявляються на рівні регіональної соціально-економічної системи.

З точки зору регіональної економіки туристично-рекреаційний комплекс виконує низку ключових функцій, які проявляються у економічному, соціальному, просторовому та екологічному вимірах.

По-перше, економічна функція ТРК реалізується через формування доданої вартості, створення робочих місць, генерування доходів місцевих бюджетів та залучення інвестицій. Туризм і рекреація виступають джерелом як прямих ефектів (доходи підприємств галузі, зайнятість у сфері послуг), так і непрямих мультиплікативних ефектів, пов'язаних зі зростанням попиту на продукцію транспорту, сільського господарства, торгівлі, будівництва, креативних індустрій [1; 6; 12; 36; 37]. У ряді досліджень наголошується, що розвиток ТРК здатен компенсувати структурні диспропорції регіонального ринку праці, особливо в сільських та гірських територіях, шляхом створення додаткових можливостей сезонної та неповної зайнятості [4; 7; 8; 12; 32; 33].

По-друге, соціальна функція туристично-рекреаційного комплексу пов'язана із підвищенням якості життя населення, розширенням доступу до послуг відпочинку, оздоровлення, культурного дозвілля, сприянням міжкультурній комунікації та зміцненню соціальної інтеграції. Дослідження ставлення місцевих жителів до розвитку сільського зеленого туризму засвідчують, що за умови збалансованого управління ТРК може виступати фактором зростання соціального капіталу, розвитку громадських ініціатив та посилення локальної ідентичності [8; 12; 33; 42].

По-третє, просторово-планувальна та урбаністична функція проявляється через вплив ТРК на трансформацію просторової структури регіону: формування туристичних дестинацій, розвиток транспортно-рекреаційних коридорів, ревіталізацію занедбаних промислових та історичних територій, активізацію розвитку малих міст і сільських громад [11; 32; 40; 41]. Туристично-рекреаційний комплекс спричиняє зростання попиту на розвиток інфраструктури –

транспортної, комунальної, соціально-культурної, що в результаті підвищує загальну інвестиційну привабливість регіону.

По-четверте, екологічна та природоохоронна функція ТРК пов'язана з тим, що рекреаційне використання територій за умов належного регулювання стимулює збереження природних ландшафтів, біорізноманіття та культурної спадщини. Концепції сталого туризму підкреслюють необхідність поєднання економічної вигоди від розвитку ТРК із обмеженням рекреаційного навантаження на екосистеми, запровадженням екологічних стандартів і практик відповідального споживання [6; 7; 12; 31; 36].

Отже, туристично-рекреаційний комплекс регіону доцільно розглядати як системоутворювальний елемент регіональної економіки, що виконує одночасно ресурсно-виробничу, соціальну, інституційно-координаційну та просторово-організаційну функції. Саме поєднання цих функцій зумовлює потребу у комплексних підходах до оцінювання та управління розвитком ТРК, що надалі буде враховано при формуванні методичного інструментарію дослідження.

Таким чином, туристично-рекреаційний комплекс регіону доцільно розглядати як багаторівневу систему, а не як суму окремих підприємств чи «галузь відпочинку». В основі цієї системи лежить поєднання ресурсного потенціалу (природні ландшафти, клімат, історико-культурна спадщина, подієві ресурси) з виробничо-інфраструктурними, інституційними, інформаційно-маркетинговими та соціальними складовими. Такий підхід дозволяє побачити, що будь-які управлінські рішення у сфері туризму й рекреації неминуче позначаються не лише на потоці туристів, а й на зайнятості, інвестиційній активності, просторовому розвитку громад, сприйнятті території мешканцями та відвідувачами. Чітке розмежування понять «туризм» і «рекреація» дає змогу уникнути спрощених трактувань. Рекреація охоплює ширший спектр видів діяльності, пов'язаних із відновленням життєвих сил людини, тоді як туризм є організованою, інституційно оформленою формою рекреаційної активності, пов'язаної з переміщенням у просторі та споживанням спеціалізованих послуг. Відповідно, туристично-рекреаційний комплекс – це простір, де ці два виміри

тісно переплітаються: організований туризм спирається на природні й культурні ресурси, формує попит на інфраструктуру та послуги, а повсякденна рекреація місцевого населення задає базовий рівень використання територіального потенціалу. Структуризація комплексу через виділення підсистем (ресурсної, виробничо-інфраструктурної, інституційно-управлінської, інформаційно-маркетингової та соціальної) показує, що слабкість будь-якої з них здатна обмежувати розвиток всієї системи. Наприклад, наявність унікальних ресурсів не гарантує успіху без транспорту, сервісу та зрозумілих правил гри для бізнесу, так само як розвинена інфраструктура не працюватиме на розвиток регіону без чіткої стратегії позиціонування й підтримки місцевих громад.

1.2. Теоретичні підходи до оцінювання потенціалу та конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу

У попередньому підрозділі туристично-рекреаційний комплекс (ТРК) було розглянуто як багаторівневу систему з ресурсними, інфраструктурними, інституційними та соціальними вимірами. Наступним логічним кроком є уточнення теоретичних підходів до оцінювання його потенціалу й конкурентоспроможності, оскільки саме вибір методології визначає, які аспекти розвитку комплексу потрапляють у фокус аналізу, а які залишаються на периферії.

Поняття «туристично-рекреаційний потенціал» у сучасних дослідженнях тлумачиться неоднозначно, що зумовлює наявність кількох конкуруючих підходів до його змістовного наповнення та вимірювання [26; 31; 35; 39; 43; 44; 45]. У найзагальнішому вигляді йдеться про сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних, просторових та інфраструктурних характеристик території, які створюють передумови для розвитку різних видів туризму та рекреації [3; 26; 31; 32].

Ресурсний підхід розглядає туристично-рекреаційний потенціал як суму кількісно та якісно вимірюваних ресурсів – природних ландшафтів, мінеральних вод, кліматичних умов, об'єктів культурної спадщини, подієвих ресурсів, а також людського капіталу, залученого до надання послуг [31; 32; 39; 43]. У межах цього підходу значну увагу приділено розробленню методик інвентаризації та типологізації ресурсів, їх картографуванню й виділенню рекреаційно-привабливих територій. Наприклад, у працях, присвячених оцінюванню потенціалу гірських територій Закарпатської області, потенціал розглядається через поєднання природно-кліматичних, ландшафтних та інфраструктурних параметрів, що визначають можливості для розвитку різних видів туризму [32].

Економіко-результативний підхід зміщує акцент із «наявних можливостей» до фактичної та потенційної віддачі ТРП у формі доходів, зайнятості, інвестицій, податкових надходжень, внеску у валовий регіональний продукт. Потенціал у цьому випадку трактується як здатність комплексу генерувати економічні ефекти за умови певного рівня завантаження ресурсів і інфраструктури [31; 37; 39; 44]. Такий підхід тісно пов'язаний із категоріями ефективності та конкурентоспроможності й часто поєднується з аналізом мультиплікативних ефектів туризму для суміжних секторів.

Інституційно-просторовий підхід підкреслює роль інституційних рамок, моделей управління та просторової організації у формуванні й реалізації туристично-рекреаційного потенціалу. Потенціал трактується не лише як «запас ресурсів», а як результат взаємодії цих ресурсів з інституційним середовищем, інвестиційним кліматом, транспортною доступністю та мережевими зв'язками між дестинаціями [3; 10; 26; 38; 40; 45]. У цьому контексті значна увага приділяється кластерам, транскордонним та міжрегіональним мережам, ролі місцевих громад та публічної політики у розкритті потенціалу території [10; 12; 33; 34].

Окремий напрям становлять підходи, орієнтовані на комплексну оцінку туристично-рекреаційного потенціалу через інтегральні індекси. У працях, присвячених побудові інтегрованих моделей, пропонується формувати систему

показників, що охоплюють ресурсний, інфраструктурний, інституційно-правовий, соціально-демографічний та екологічний блоки, з подальшою нормалізацією даних і агрегуванням у єдиний інтегральний показник [31; 39; 44; 45]. Такий підхід дає можливість здійснювати міжрегіональні порівняння, виявляти «сильні» та «слабкі» сторони територій, а також відслідковувати динаміку реалізації потенціалу в часі.

Отже, еволюція поглядів на туристично-рекреаційний потенціал демонструє перехід від вузького ресурсного трактування до комплексного бачення, де поєднуються ресурсні, економічні, просторові та інституційні виміри. Це безпосередньо пов’язано з потребою оцінювати не лише наявність передумов, а й здатність туристично-рекреаційного комплексу конкурувати за туристичні потоки та інвестиційні ресурси.

Конкурентоспроможність туристичних дестинацій розглядається в літературі як здатність території підтримувати й нарощувати свою привабливість для туристів та інвесторів за умов зростаючої конкуренції між регіонами та країнами [1; 6; 10; 11; 14; 15; 37; 38]. При цьому підкреслюється, що конкурентоспроможність не зводиться лише до кількості відвідувачів або обсягу доходів від туризму, а включає довгострокову стійкість розвитку, екологічний баланс, соціальну прийнятність і здатність адаптуватися до зовнішніх шоків.

Одну групу концепцій становлять моделі, орієнтовані на ресурсно-продуктовий вимір конкурентоспроможності. У їх основі – ідея, що привабливість дестинації визначається унікальністю й якістю туристичних і рекреаційних ресурсів, різноманіттям та інноваційністю продукту, рівнем сервісу, розвиненістю інфраструктури [3; 11; 31; 32; 37]. У межах цього підходу конкурентоспроможність розглядається як функція «пропозиції», де головний акцент робиться на формуванні конкурентних переваг через розвиток продукту, підвищення якості послуг і покращення матеріально-технічної бази.

Інша група концепцій базується на системно-кластерному баченні, де туристична дестинація розглядається як мережа взаємопов’язаних суб’єктів – підприємств, органів влади, громадських організацій, освітніх та наукових

інституцій, які спільно створюють цінність для туриста [6; 10; 12; 14; 15; 37]. Конкурентоспроможність у цьому випадку залежить від якості взаємодії та координації між учасниками кластера, рівня довіри, інтенсивності знаннєвих потоків і здатності спільно реагувати на виклики ринку. Кластери вважаються одним із ключових інструментів підвищення конкурентоспроможності, оскільки дозволяють знижувати трансакційні витрати, підвищувати інноваційність і ефективніше просувати територіальний бренд [10; 12; 34].

Третій напрям пов'язаний із концепціями сталого й відповідального туризму, де конкурентоспроможність дестинації розглядається крізь призму збалансованого поєднання економічних результатів, збереження природного й культурного середовища та соціального добробуту місцевих громад [7; 8; 12; 33; 36]. У таких моделях важливу роль відіграють індикатори екологічного навантаження, участі місцевого населення в ухваленні рішень, рівня задоволеності мешканців і туристів, інклюзивності розвитку. Оцінювання конкурентоспроможності спирається на інтегральні індекси, що комбінують економічні, соціальні й екологічні показники.

Окремі дослідження наголошують на необхідності врахування фактору ризику й нестабільності при оцінюванні конкурентоспроможності туристичних дестинацій. Зокрема, для прикордонних і транскордонних регіонів важливими є політичні, безпекові, санітарно-епідеміологічні ризики, а також ризики порушення транспортної доступності, що безпосередньо впливають на обсяги туристичних потоків і довіру до дестинації [1; 7; 13; 36]. Це зумовлює потребу поєднувати традиційні інструменти оцінювання конкурентоспроможності з елементами ризик-менеджменту та сценарного аналізу.

Отже, сучасні концепції конкурентоспроможності туристичних дестинацій акцентують на багатовимірності цього феномену: поєднанні ресурсних та інфраструктурних характеристик, мережевої організації, інституційної спроможності, соціальної підтримки й екологічної відповідальності. Особливого значення ці аспекти набувають для регіонів, що розвиваються в умовах воєнних загроз та післявоєнного відновлення.

Повномасштабна війна та тривалий період кризових явищ суттєво змінюють конфігурацію факторів, які визначають розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Традиційні драйвери – привабливість ресурсів, якість інфраструктури, цінова конкурентоспроможність, доступність транспортних коридорів – доповнюються чинниками безпеки, стійкості та адаптивності до зовнішніх шоків [7; 13; 33; 36; 40; 42].

До групи *інституційно-безпекових факторів* належать рівень воєнних загроз і їх територіальна диференціація, наявність чітких протоколів безпеки для туристів і суб'єктів господарювання, функціонування критичної інфраструктури, а також спроможність органів влади забезпечувати оперативну комунікацію щодо ризиків і обмежень [7; 13; 33; 36]. У дослідженнях, присвячених українським дестинаціям в умовах війни, підкреслюється, що навіть за збереження ресурсного потенціалу та інфраструктури, сприйняття ризику з боку туристів може істотно звужувати ринок і змінювати географію попиту на користь відносно безпечніших регіонів [33; 36; 40].

Економічні та фінансові фактори пов'язані з доступністю інвестиційних ресурсів, станом внутрішнього попиту, рівнем платоспроможності населення, курсовою та ціновою стабільністю, умовами оподаткування й підтримки бізнесу в туристичній сфері [1; 6; 12; 24; 25; 34; 36]. Під час воєнних і післявоєнних періодів відбувається перерозподіл витрат домогосподарств, що змінює структуру попиту на туристичні послуги, підсилює роль внутрішнього туризму та короткострокових поїздок, орієнтованих на базові й доступні за ціною продукти. Важливим фактором стає здатність ТРК адаптувати пропозицію до нових споживчих пріоритетів і формувати продукти, які поєднують рекреацію з елементами безпеки та соціальної підтримки.

Соціально-демографічні фактори охоплюють міграційні процеси, зміну чисельності та структури населення, збільшення частки внутрішньо переміщених осіб, трансформацію моделей поведінки й мотивацій до подорожей [7; 8; 12; 33; 42]. З одного боку, зростає значення рекреаційних послуг як інструменту психологічної реабілітації й відновлення, з іншого – змінюється

сприйняття ризиків і очікувань щодо якості та безпеки відпочинку. Це потребує переорієнтації туристичних продуктів на потреби внутрішнього ринку, розвитку соціально орієнтованих форматів туризму, посилення участі місцевих громад в управлінні туристичними потоками.

До *просторово-інфраструктурних факторів* належать стан транспортної доступності, цілісність та адаптованість інфраструктури до умов воєнного часу (логістика, енергозабезпечення, зв'язок), можливості диверсифікації маршрутів та децентралізації туристичних потоків [5; 11; 32; 40; 41]. Практика окремих регіонів показує, що за умов високих ризиків концентрованого туризму у великих центрах зростає роль малих міст і сільських територіальних громад як відносно безпечних і менш перевантажених дестинацій [32; 40; 41; 42].

Окрему групу становлять *інноваційно-організаційні фактори*, пов'язані з цифровізацією туристичних послуг, розвитком онлайн-сервісів, віртуальних екскурсій, дистанційних каналів просування та бронювання [6; 10; 12; 27; 34]. У кризових умовах саме цифрові інструменти дозволяють підтримувати комунікацію з потенційними туристами, швидко змінювати цінові й продуктові стратегії, формувати нові формати взаємодії з ринком.

Загалом, в умовах воєнного та післявоєнного відновлення економіки розвиток туристично-рекреаційного комплексу визначається не лише «класичними» факторами туристичної привабливості, а й здатністю системи до адаптації, управління ризиками та побудови довіри між усіма учасниками ринку.

Таким чином, теоретичний аналіз дає підстави трактувати туристично-рекреаційний потенціал регіону як багатовимірну характеристику, що поєднує ресурсні, інфраструктурні, інституційні, просторові та соціально-економічні компоненти. Такий підхід відрізняється від традиційного ресурсного розуміння, у межах якого увага зосереджувалася переважно на природних та історико-культурних об'єктах. Сучасні концепції наполягають на оцінюванні не лише «наявних можливостей», а й здатності території перетворювати їх на стійкі економічні та соціальні результати. Це обумовлює використання багатофакторних систем показників і інтегральних індексів, придатних для

порівняння регіонів і виявлення структурних дисбалансів розвитку. Конкурентоспроможність туристичних дестинацій розглядається як властивість цілісної системи, а не окремих суб'єктів господарювання. Вона формується на перетині якості ресурсної бази, різноманітності й привабливості туристичного продукту, рівня розвитку інфраструктури, ефективності інституцій, інтенсивності мережевих взаємодій і спроможності до інновацій. Важливим стає не лише нарощування туристичних потоків, а й збереження природного та культурного середовища, участь місцевих громад у прийнятті рішень, баланс між економічними вигодами і соціально-екологічними обмеженнями. Воєнний та післявоєнний контекст модифікує структуру факторів, що визначають реалізацію туристично-рекреаційного потенціалу та рівень конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу. Поряд із ресурсною забезпеченістю, інфраструктурним розвитком і ціновою привабливістю ключового значення набувають безпекові параметри, стійкість функціонування критичної інфраструктури, просторово-логістичні умови, міграційні зрушення, психологічні аспекти попиту.

1.3. Методичні підходи та інструментарій дослідження розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Методичне забезпечення дослідження розвитку туристично-рекреаційного комплексу (ТРК) регіону ґрунтується на узгодженні трьох ключових елементів: системи показників, що відображають різні аспекти функціонування комплексу; інформаційної бази, яка забезпечує наповнення цих показників фактичними даними; та комплексу методів аналізу, придатних для інтерпретації результатів у контексті регіонального розвитку. Від узгодженості цих складових залежить можливість отримати об'єктивну та аналітично насичену картину стану й динаміки розвитку ТРК.

Оцінка розвитку ТРК регіону потребує багатокомпонентної системи індикаторів, яка одночасно відображає ресурсну забезпеченість, інфраструктурний стан, інтенсивність туристичних потоків, економічні результати та соціальні ефекти. У наукових дослідженнях пропонуються різні варіанти систематизації показників: за блоками «ресурси – інфраструктура – попит – результати», за стадіями туристичного циклу, за функціональними підсистемами комплексу [31; 39; 43; 44; 45].

На основі узагальнення підходів [31; 32; 37; 39; 43–45] доцільно виокремити щонайменше п’ять аналітичних блоків:

– ресурсний (характеризує природний та історико-культурний потенціал);

– інфраструктурний (відображає забезпеченість засобами розміщування, харчування, транспортом, дозвіллєвою інфраструктурою);

– потоковий (описує обсяги та структуру туристичних потоків);

– результативний (показники доходів, зайнятості, бюджетних надходжень, інвестицій);

– соціально-інституційний (рівень залучення місцевих громад, наявність стратегій, програм, кластерних утворень тощо).

Приклад узгодженої системи показників подано в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Орієнтовна система показників оцінки розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Блок	Приклади показників	Потенційні джерела даних
1	**2**	**3**
Ресурсний	кількість об’єктів природно-заповідного фонду; площа рекреаційних територій; кількість об’єктів культурної спадщини; кількість зареєстрованих подієвих заходів	статистичні збірники, реєстри природно-заповідного фонду, переліки пам’яток, програми розвитку культури та туризму [29; 30; 32; 40]
Інфраструк-турний	кількість колективних засобів розміщування; номерний фонд; середня тривалість функціонування закладів протягом року; кількість місць у закладах розміщування; кількість об’єктів харчування, розваг, дозвілля; густота транспортної мережі	дані державної статистики щодо колективних засобів розміщування [17; 19–21]; матеріали органів місцевого самоврядування та профільних департаментів [27–30; 41]

Продовження табл. 1.3

1	2	3
Потоковий	кількість прибуттів туристів (внутрішніх, в'їзних, іноземних); кількість обслугованих відпочивальників у санаторно-курортних закладах; середня тривалість перебування; сезонність туристичних потоків	офіційна туристична статистика, бази даних Держстату і ДАРТ [22–25]; аналітичні бюлетені регіональних органів влади [27; 28; 34]
Результативний	обсяг доходів від надання туристичних послуг; обсяг реалізації санаторно-курортних послуг; надходження до бюджетів від суб'єктів туризму; інвестиції в інфраструктуру ТРК; зайнятість у сфері туризму й рекреації	дані податкової та бюджетної звітності, аналітичні огляди ДАРТ, НТОУ [23–25; 34; 36]; звітність підприємств [1; 4; 37]
Соціально-інституційний	наявність і ступінь реалізації регіональних стратегій та програм розвитку туризму; кількість кластерних і мережевих об'єднань; участь громад у туристичних ініціативах; результати опитувань щодо ставлення населення до туризму	документи стратегічного планування [28–30]; звіти органів влади й громад [34; 41]; результати соціологічних опитувань [8; 12; 33; 42]

Джерело: узагальнено автором.

Зазначена система показників може бути адаптована до специфіки конкретного регіону шляхом деталізації окремих індикаторів (наприклад, виокремлення гірських, приміських або прикордонних територій) та добору часових інтервалів аналізу. Для переходу від аналізу окремих показників до узагальненої оцінки рівня розвитку ТРК застосовується побудова інтегральних індексів за блоками й у цілому по комплексу [31; 39; 44; 45].

Формування надійної інформаційної бази є ключовою умовою коректного застосування аналітичного інструментарію. Для дослідження розвитку ТРК регіону доцільно поєднувати офіційну державну статистику, спеціалізовані аналітичні матеріали профільних органів влади, звітність підприємств, дані органів місцевого самоврядування та результати вибіркових опитувань і оцінок.

Основні групи джерел узагальнено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Основні інформаційні джерела дослідження розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону

Група джерел	Зміст інформації	Переваги	Обмеження
Державна служба статистики України та її територіальні органи	офіційна статистика щодо колективних засобів розміщування, туристичних потоків, соціально-економічного розвитку регіонів, методологічні положення спостережень	стандартизованість, порівнюваність між регіонами, тривалі часові ряди	обмежена деталізація за окремими видами туризму; часові лаги публікації; відсутність деяких якісних показників [17–22]
Профільні центральні органи виконавчої влади (ДАРТ, НТОУ)	аналітика щодо розвитку туризму, оцінка податкових надходжень, тематичні огляди, туристичні барометри	галузева спрямованість, наявність аналітичних висновків і міжрегіональних порівнянь	залежність від методики збору первинних даних; можливі розбіжності з даними офіційної статистики [23–25; 34]
Органи регіональної влади та місцевого самоврядування	стратегічні документи, програми розвитку туризму, звіти про їх виконання, локальна статистика й паспорти територіальних громад	врахування регіональної специфіки, наявність якісних характеристик, опис проєктів і заходів	неоднорідність форматів документів, різна глибина опрацювання даних, періодичність оновлення [27–30; 41]
Звітність підприємств туристичної та суміжних сфер	показники доходів, витрат, інвестицій, зайнятості, структури послуг, цінової політики	можливість деталізованого аналізу бізнес-сегментів, розрахунку показників ефективності	обмежений доступ до комерційної інформації, нерегулярність надання даних, різна якість звітності [1; 4; 37]
Соціологічні опитування, експертні оцінки	ставлення місцевих жителів до туризму, оцінка якості послуг, сприйняття ризиків, бачення перспектив розвитку, оцінки експертів щодо бар'єрів і можливостей	отримання інформації про суб'єктивні оцінки, неможливі для фіксації в офіційній статистиці; виявлення «м'яких» факторів розвитку	потреба у розробці інструментарію опитування, обмеженість вибірки, суб'єктивність відповідей [8; 12; 33; 42]
Наукові публікації, міжнародні дослідження	методики оцінювання потенціалу й конкурентоспроможності, результати апробації моделей, порівняльні дослідження регіонів інших країн	наявність апробованих методичних підходів, можливість використання кращих практик	різна ступінь адаптованості моделей до українського контексту, обмежена актуальність окремих часових зрізів [1–6; 10–15; 31; 39; 44; 45]

Джерело: узагальнено автором.

Поєднання перелічених груп джерел дає змогу сформувати цілісну картину розвитку ТРК, поєднати кількісні характеристики з якісними оцінками, а також провести верифікацію отриманих результатів шляхом перехресної перевірки даних з різних джерел. Для емпіричної частини дослідження важливо забезпечити узгодженість періодів спостережень, територіального охоплення та методології розрахунку показників.

Вибір методів аналізу розвитку ТРК визначається складністю об’єкта дослідження, багатовимірністю системи показників та наявністю кількісних і якісних даних. Доцільним є використання поєднання класичних статистичних методів, інструментів багатовимірного аналізу, просторових (картографічних) підходів та методів стратегічної аналітики. Їх узагальнення наведено в табл. 1.5 (Додаток А).

Комбінація перелічених методів забезпечує багатовимірний характер аналізу: від базового опису й порівняння поточних показників до моделювання факторних залежностей, оцінки просторової організації ТРК і формування стратегічних висновків. Прикладна реалізація методичного інструментарію потребує адаптації до конкретного регіону, доступності даних та цілей дослідження, що визначатимуть глибину використання окремих методів (наприклад, застосування лише описової та порівняльної статистики чи доповнення її регресійним моделюванням та ГІС-аналізом).

Таким чином, розгляд методичних підходів до аналізу розвитку туристично-рекреаційного комплексу показує, що адекватна оцінка його стану і динаміки можлива лише за умови використання системи показників, яка виходить за межі окремих ресурсних чи суто галузевих характеристик. Збалансована структура індикаторів має охоплювати щонайменше ресурсний, інфраструктурний, потоковий, результативний та соціально-інституційний блоки. Це дозволяє оцінити не лише наявність передумов, а й інтенсивність їхнього використання, економічні та соціальні результати, а також спроможність інституцій підтримувати розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Інформаційна база такого аналізу формується на перетині офіційної державної

статистики, галузевих аналітичних матеріалів профільних органів влади, документів стратегічного планування на регіональному та місцевому рівнях, звітності підприємств і результатів соціологічних досліджень. Комбінація цих джерел дає змогу поєднати кількісні оцінки з якісними характеристиками, виявити як формалізовані, так і «приховані» аспекти функціонування туристично-рекреаційного комплексу, перевірити узгодженість даних і підвищити надійність висновків. Комплекс методів аналізу, що застосовується до сформованої системи показників, має включати не тільки базову описову й порівняльну статистику, а й індексний, кореляційно-регресійний, кластерний аналіз, елементи просторового (картографічного) аналізу та інструменти стратегічної діагностики на кшталт SWOT- чи PEST-аналізу. Поєднання цих підходів дозволяє перейти від констатації окремих фактів до виявлення стійких закономірностей, факторних залежностей, територіальних відмінностей та стратегічних пріоритетів розвитку.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Соціально-економічна характеристика Львівської області як бази розвитку туризму та рекреації

Львівська область розташована на заході України, на площі близько 21,8 тис. км², що становить орієнтовно 3,6 % території країни. Станом на 1 січня 2022 р. чисельність наявного населення становила 2,48 млн осіб, із яких понад 61 % проживають у міських поселеннях; середня щільність населення – близько 114 осіб/км², що суттєво перевищує середньоукраїнський рівень [17; 22].

У структурі адміністративно-територіального устрою області функціонує 7 районів та 73 територіальні громади; найбільшим урбаністичним центром є м. Львів із населенням близько 720 тис. осіб, яке виконує функції адміністративної, економічної та культурної столиці регіону [22; 29; 30].

За даними офіційної статистики, валовий регіональний продукт (ВРП) Львівської області у 2021 р. становив близько 296,2 млрд грн, що дорівнює 5,4 % загальноукраїнського показника; ВРП у розрахунку на одну особу – близько 119 тис. грн, за чим область посідає 7-ме місце серед регіонів України [22]. Обсяги ВРП у 2021 р. зросли на 6,7 % порівняно з 2020 р., що дало Львівщині одне з провідних місць за темпами зростання серед областей країни.

Згідно з інвестиційним паспортом регіону, економіка Львівської області є орієнтованою на сферу послуг: частка послуг у структурі ВРП перевищує 60 %, тоді як промисловість і будівництво формують основу матеріального виробництва, а сільське господарство – відносно меншу, але стабільну частку [22; 29; 30]. До провідних видів економічної діяльності належать торгівля, транспорт і логістика, інформаційно-комунікаційні технології, переробна промисловість (харчова, деревообробна, машинобудування), а також туризм і курортно-

рекреаційна сфера. Львівська область демонструє відносно високі показники ділової активності малого й середнього бізнесу, що є важливим для розвитку туристично-рекреаційного комплексу: саме МСП забезпечує значну частку пропозиції готельно-ресторанних послуг, внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності та креативних індустрій [18; 23–25; 27–30; 34].

Дані Державного агентства розвитку туризму України свідчать, що Львівська область другий рік поспіль є лідером за податковими надходженнями від туристичної діяльності: у 2023 р. регіон забезпечив близько 345,5 млн грн надходжень до бюджету від туризму проти 273,8 млн грн у 2022 р. [23–25; 34]. Це підтверджує значну роль туристично-рекреаційного комплексу в економіці регіону навіть в умовах воєнного часу. Зведені ключові параметри соціально-економічного розвитку Львівської області подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Ключові соціально-економічні показники Львівської області як бази розвитку туристично-рекреаційного комплексу

Показник	Оцінка / рівень	Коментар щодо значення для ТРК
Площа території	≈ 21,8 тис. км²	Достатній простір для поєднання урбанізованих, курортних, гірських і сільських територій
Населення (наявне)	≈ 2,48 млн осіб	Формує місткий внутрішній ринок туристичних та рекреаційних послуг
Частка міського населення	≈ 61 %	Підсилює попит на відпочинок поза містом, розвиває міський та подієвий туризм
Щільність населення	≈ 114 осіб/км²	Вищий за середній по країні рівень, що підвищує концентрацію попиту
Валовий регіональний продукт	≈ 296,2 млрд грн (2021 р.; 5,4 % ВРП України)	Свідчить про значну економічну «місткість» та фінансову базу розвитку ТРК
ВРП на 1 особу	≈ 119 тис. грн (2021 р.)	Відносно високий рівень платоспроможного попиту населення на туристичні послуги
Частка сфери послуг у ВРП	> 60 %	Підкреслює сервісний характер економіки, сприятливий для розвитку туризму
Туристичні податкові надходження	≈ 345,5 млн грн у 2023 р.	Лідерські позиції в Україні, висока фіскальна роль ТРК

Джерело: узагальнено автором на основі [17, 22–25, 30, 34].

Сукупність наведених параметрів дозволяє охарактеризувати Львівську область як регіон із відносно високим рівнем соціально-економічного розвитку, сервісною структурою економіки та достатньо містким внутрішнім ринком, що створює сприятливу основу для функціонування й розширення туристично-рекреаційного комплексу.

Львівська область має виражену ландшафтну різноманітність, поєднуючи гірські та передгірні території Українських Карпат, передкарпатські схили, підвищені рівнини та низинні ділянки. Така конфігурація створює передумови для розвитку широкої гами видів туризму та рекреації – від гірськолижного, пішохідного й велосипедного до екологічного, пригодницького та відпочинку вихідного дня [32; 40]. Важливою складовою природно-ресурсного потенціалу є лісові ресурси та площі природно-заповідного фонду. За даними офіційної статистики, понад 32 % території області становлять ліси й лісовкриті площі, тоді як природно-заповідний фонд охоплює близько 180,2 тис. га, або ≈ 8,3 % площі регіону [32; 40]. Це створює значний потенціал для розвитку екологічного та природоохоронного туризму, а також для формування рекреаційних територій з контрольованим навантаженням.

Львівщина є одним із лідерів за розвитком мережі природоохоронних територій: станом на 2025 рік на її території функціонує п’ять національних природних парків і один природний заповідник, які охоплюють різні ландшафтні зони й виконують важливу роль як у збереженні природних екосистем, так і у формуванні туристичної привабливості регіону [32; 40]. До них, зокрема, належать національні природні парки «Сколівські Бескиди», «Яворівський», «Бойківщина», «Північне Поділля» та ін.

Не менш вагомим є бальнеологічний потенціал: родовища мінеральних вод і лікувальних грязей стали основою формування таких відомих курортів, як Трускавець, Моршин, Східниця, які спеціалізуються на лікуванні захворювань органів травлення, опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи тощо. Концентрація санаторно-курортних закладів на цих територіях перетворює регіон на важливий центр санаторно-курортного й медичного туризму, що

особливо актуально в умовах потреби у реабілітації та відновленні здоров'я населення в післявоєнний період [29; 30; 32].

Історико-культурний потенціал області формує окремий, надзвичайно вагомий пласт передумов розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Історичний центр Львова занесений до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО (об'єкт «L'viv – the Ensemble of the Historic Centre») ще 1998 року, що підтверджує його унікальну архітектурну та культурну цінність у європейському контексті й суттєво підсилює міжнародну впізнаваність регіону [29; 30; 40].

Окрім історичного центру Львова, на території області зосереджена значна кількість об'єктів культурної спадщини – замки (Золочівський, Олеський, Підгорецький та ін.), сакральні споруди різних конфесій, історичні центри малих міст, музеї та об'єкти промислової спадщини. Вони забезпечують основу для розвитку культурно-пізнавального, екскурсійного, паломницького та тематичного туризму (замкові маршрути, «шлях дерев'яної сакральної архітектури», індустріальні маршрути тощо) [29; 30; 40; 41].

Важливу роль у формуванні туристичної привабливості відіграє нематеріальна культурна спадщина – локальні традиції, ремесла, гастрономічна культура, а також розвинений фестивальний та подієвий рух. Щороку у Львові та області проводиться низка міжнародних і всеукраїнських фестивалів (музичних, театральних, літературних, гастрономічних, релігійних), які істотно впливають на сезонність туристичних потоків і сприяють збільшенню частки подієвого туризму у структурі попиту [27–30; 34; 40]. Узагальнення ключових природно-ресурсних та історико-культурних передумов подано в табл. 2.2 (Додаток Б).

Львівська область поєднує достатньо потужну соціально-економічну базу з високим рівнем природно-ресурсного та історико-культурного потенціалу, що робить її однією з найбільш сприятливих територій України для формування й розвитку багатокомпонентного туристично-рекреаційного комплексу.

Таким чином, соціально-економічний профіль Львівської області свідчить про наявність потужної бази для розвитку туризму та рекреації. Відносно висока щільність населення, значна частка міських жителів, розвинений сектор послуг,

суттєва частка області у валовому регіональному продукті країни та лідерські позиції за податковими надходженнями від туристичної діяльності формують місткий внутрішній ринок і стійкий платоспроможний попит на туристично-рекреаційні послуги. Наявність великого обласного центру та мережі малих міст і курортів забезпечує різнорівневу просторову організацію економічної активності, у межах якої туризм уже відіграє помітну роль. Природно-ресурсні та історико-культурні передумови розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівщини характеризуються високим рівнем різноманітності й концентрації. Поєднання гірських, передгірних і рівнинних ландшафтів, значна лісистість території, розгалужена система природоохоронних територій та наявність бальнеологічних ресурсів створюють широкий спектр можливостей для формування санаторно-курортних, екологічних та активних видів туризму. Водночас статус історичного центру Львова як об’єкта Світової спадщини, велика кількість пам’яток архітектури, сакральних ансамблів, замків і фестивальний потенціал регіону забезпечують міцну основу для розвитку культурно-пізнавального, міського, подієвого й креативного туризму. Сукупність виявлених соціально-економічних характеристик і ресурсних передумов дозволяє розглядати Львівську область як один із найбільш перспективних регіонів України з точки зору формування багатопрофільного туристично-рекреаційного комплексу. Така стартова позиція задає рамки для подальшого аналізу вже не лише потенційних можливостей, а й фактичних результатів функціонування туристично-рекреаційної сфери, структури та динаміки туристичних потоків, рівня використання наявного потенціалу й ефективності інституційних механізмів підтримки, що буде предметом наступних підрозділів.

2.2. Оцінка ресурсного потенціалу туристично-рекреаційного комплексу Львівської області

Природний блок ресурсного потенціалу Львівської області формують поєднання гірських, передгірних та рівнинних ландшафтів, значна лісистість території, розгалужений природно-заповідний фонд і бальнеологічні ресурси. За даними офіційної статистики, понад 32 % території області займають ліси та лісовкриті площі, тоді як природно-заповідний фонд охоплює близько 180,2 тис. га, що становить орієнтовно 8,3 % площі регіону. Такий рівень заповідності є вищим за середній по країні і свідчить про значний потенціал для розвитку екологічного та природоорієнтованого туризму [32; 40]. Важливою складовою є система національних природних парків та регіональних ландшафтних парків. На території Львівщини функціонують, зокрема, національні природні парки «Сколівські Бескиди» (площа близько 35,7 тис. га), «Яворівський», «Північне Поділля», «Бойківщина» та інші природоохоронні території, які одночасно виконують екологічні, рекреаційні, освітні та наукові функції. Вони забезпечують основу для формування пішохідних, гірських, велосипедних маршрутів, екостежок, програм спостереження за дикою природою та розвитку освітнього туризму [32; 40; 41].

Додатковим елементом природного потенціалу є водні ресурси та мікрокліматичні умови. У Львівській області налічується понад 8950 річок, потічків і струмків загальною протяжністю понад 16 тис. км, що створює можливості для розвитку водно-прибережного відпочинку, рибальського й екологічного туризму, а також формування рекреаційних зон на основі водних об’єктів [32; 40]. Помірний клімат із відносно м’якою зимою та комфортним літнім температурним режимом підсилює привабливість регіону як цілорічної дестинації для різних форматів відпочинку.

Окремого значення набувають бальнеологічні ресурси. На базі родовищ мінеральних вод у Трускавці, Моршині, Східниці сформована мережа санаторно-

курортних закладів, орієнтованих на лікування та профілактику широкого спектра захворювань.

Ці курорти історично відіграють роль «ядер» санаторно-курортного туризму Західної України, а в умовах воєнного та післявоєнного періоду набувають додаткового значення як центри медичної та психологічної реабілітації [29; 30; 32].

Узагальнений зріз природних рекреаційних ресурсів Львівської області наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Основні природні рекреаційні ресурси Львівської області в контексті розвитку туристично-рекреаційного комплексу

Група ресурсів	Кількісні характеристики	Значення для ТРК
Лісові та ландшафтні ресурси	≈ 32 % площі області – ліси й лісовкриті території; значна частка гірських і передгірних ландшафтів	база для гірськолижного, пішохідного, велосипедного, пригодницького та екологічного туризму
Природно-заповідний фонд	≈ 180,2 тис. га, або близько 8,3 % площі області – нацпарки, заповідники, заказники, регіональні ландшафтні парки	формування спеціалізованих екологічних маршрутів, освітнього й наукового туризму; збереження біорізноманіття як туристичної цінності
Національні природні парки	зокрема НПП «Сколівські Бескиди» (≈ 35,7 тис. га), «Яворівський», «Північне Поділля», «Бойківщина»	організація відпочинку на природі, марковані туристичні маршрути, екоосвіта
Водні ресурси	понад 8950 річок і потічків, розгалужена гідрографічна мережа	можливість розвитку водного, рибальського, прибережного відпочинку та ландшафтного туризму
Бальнеологічні ресурси	родовища мінеральних вод (Трускавець, Моршин, Східниця); розвинена мережа санаторно-курортних закладів	санаторно-курортний, медичний, реабілітаційний туризм, wellness та SPA-напрями

Джерело: узагальнено автором на основі [29–30, 32, 40–41].

З погляду ресурсного підходу, природна складова потенціалу Львівської області дозволяє формувати різноманітні продуктові лінійки – від короткострокового відпочинку вихідного дня до тривалих санаторно-курортних програм, від масового екотуризму до спеціалізованих освітньо-наукових турів.

Історико-культурний блок ресурсного потенціалу Львівщини відзначається високою концентрацією та різноманіттям об’єктів культурної спадщини, що охоплюють широкий хронологічний період – від княжої доби до XX ст. За узагальненими даними, на території області налічується близько 886 пам’яток археології, 3822 пам’ятки історії, 3431 пам’ятка архітектури та містобудування та 302 пам’ятки монументального мистецтва, частина з яких має статус об’єктів національного значення. Така концентрація пам’яток формує основу для розвитку культурно-пізнавального, екскурсійного, паломницького та освітнього туризму [29; 30; 40; 41].

Ключовим елементом є історичний центр Львова, внесений до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО як ансамбль, що поєднує центральноєвропейські, східноєвропейські й середземноморські традиції містобудування. Це не лише підвищує іміджеву привабливість регіону, а й забезпечує стійкий потік туристів навіть за умов загальнонаціональних криз [29; 30; 40]. Додатково у межах Львівщини розташовано частину об’єктів серійного внеску до Світової спадщини ЮНЕСКО – дерев’яні церкви Карпатського регіону, чотири з яких знаходяться саме в області, що підсилює позиціонування регіону як центру сакральної дерев’яної архітектури.

Культурна інфраструктура регіону представлена мережою театрів, музеїв, бібліотек, закладів клубного типу. У Львівській області функціонує щонайменше 10 театрів, серед яких Львівський національний академічний театр опери та балету традиційно вважається одним із найрепрезентативніших об’єктів театральної архітектури Центрально-Східної Європи [40; 41]. За даними департаменту культури, понад 1,1 тис. публічних бібліотек і понад 1,3 тис. закладів культури клубного типу забезпечують культурно-дозвіллєву інфраструктуру як для мешканців, так і для туристів, що створює додатковий попит на культурні події та освітні тури.

Активно розвивається фестивальний та подієвий рух: музичні, театральні, літературні, кіно- та гастрономічні фестивалі, релігійні й національно-культурні свята, ярмарки, міські та регіональні дні громад. Вони не лише збільшують

туристичні потоки у пікові періоди, а й дають змогу розтягувати туристичний сезон протягом року, зменшуючи сезонність попиту та вирівнюючи завантаженість інфраструктури [27–30; 34; 40; 41].

Узагальнення основних історико-культурних ресурсів подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Історико-культурні ресурси Львівської області як складова туристично-рекреаційного потенціалу

Група ресурсів	Кількісні/якісні характеристики	Туристичні формати, що формуються
Об'єкти матеріальної культурної спадщини	886 пам'яток археології; 3822 пам'ятки історії; 3431 пам'ятка архітектури та містобудування; 302 пам'ятки монументального мистецтва	культурно-пізнавальний, екскурсійний, освітній туризм; тематичні маршрути (замкові, сакральні, індустріальні)
Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО	історичний центр Львова; 4 дерев'яні церкви Карпатського регіону, включені до серійного об'єкта	міжнародний культурний туризм, паломницькі тури, іміджеве позиціонування регіону
Театрально-музейна мережа	не менше 10 театрів; розгалужена система музеїв, галерей, виставкових просторів	міський, подієвий, освітній туризм; креативні індустрії
Бібліотеки та заклади клубного типу	≈ 1120 публічних бібліотек; ≈ 1350 закладів клубного типу	освітньо-культурні програми, локальні події, робота з внутрішніми туристичними потоками
Фестивальний та подієвий потенціал	регулярне проведення музичних, театральних, літературних, кіно- та гастрономічних фестивалів, ярмарків і свят	подієвий, гастрономічний, креативний туризм; продовження туристичного сезону

Джерело: узагальнено автором на основі [18, 27, 29–30, 32, 40–41].

Інфраструктурний блок ресурсного потенціалу визначає можливості фактичного «освоєння» природних та історико-культурних ресурсів. Для Львівської області він охоплює інфраструктуру розміщування, транспортну доступність, мережу закладів громадського харчування та дозвілля.

За даними офіційної статистики, у колективних закладах розміщування Львівської області у 2020 р. послуги було надано близько 230 тис. осіб, що у 2,3 раза менше, ніж у 2019 р., насамперед через вплив пандемії COVID-19 [17; 19; 22]. У структурі колективних засобів розміщування домінують готелі та

аналогічні заклади (мотелі, хостели, пансіонати відпочинку, бази відпочинку тощо), на частку яких припадає переважна більшість розміщених туристів.

За статистичними таблицями Держстату щодо готелів та аналогічних закладів розміщування, кількість таких закладів у Львівській області у 2020 р. становила 92, тоді як у 2018–2019 рр. – 104 та 106 відповідно; номерний фонд коливався в діапазоні 5,3–5,7 тис. номерів [17; 19; 22]. Динаміка свідчить про тимчасове скорочення мережі в кризовий період, однак з урахуванням лідерських позицій регіону за податковими надходженнями від туризму можна говорити про подальшу відбудову й розширення інфраструктури в повоєнний час [23–25; 34].

Окрему роль відіграє інфраструктура м. Львова, яка виступає ядром туристично-рекреаційної системи області. За даними міського туристичного центру, у Львові налічується близько 130 готелів та аналогічних закладів розміщування, що забезпечує значну частку місткості регіонального ринку розміщування. Високий рівень заповнюваності готелів (понад 60–67 % у 2024 р. за окремими оцінками) наближається до рівня провідних європейських туристичних центрів і свідчить про сформований сталий попит на готельні послуги [23; 24; 36].

Транспортна складова інфраструктурного забезпечення включає міжнародний аеропорт «Львів», розвинену мережу залізничних сполучень (у тому числі міжнародних) та автомобільні коридори, які пов’язують область з іншими регіонами України та країнами ЄС. Це забезпечує високу доступність регіону для внутрішніх та іноземних туристів, а також підтримує формування комбінованих туристичних маршрутів (наприклад, поєднання Львова з курортами Трускавця й Моршина або гірськими територіями Карпатського регіону) [27–30; 41].

Мережа закладів громадського харчування й дозвіллєвої інфраструктури (ресторани, кафе, кав’ярні, паби, гастробари, торгово-розважальні центри, кінотеатри, клуби, культурні центри) є одним із найдинамічніших сегментів у Львові та великих містах області. За оцінками досліджень, Львівська область має одну з найвищих концентрацій гастрономічних закладів на одного мешканця

серед регіонів України, що створює стійку базу для розвитку гастрономічного та креативного туризму [12; 34; 40].

Інфраструктурні параметри можна узагальнити у вигляді табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Інфраструктурне забезпечення туристично-рекреаційного комплексу Львівської області

Напрям інфраструктури	Ключові характеристики	Значення для ТРК
Колективні заклади розміщування	≈ 92 готелі та аналогічні заклади (2020 р.); понад 5,3 тис. номерів; у 2020 р. – 230 тис. розміщених осіб	забезпечення базових потреб розміщування туристів, можливість прийому масових потоків і ділових туристів
Готельний фонд м. Львова	≈ 130 готелів та аналогічних закладів; високий рівень заповнюваності (бл. 60–67 %)	ядро інфраструктури розміщування, концентрація ділового, культурного й подієвого туризму
Транспортна доступність	міжнародний аеропорт; мережа залізничних та автомобільних сполучень з регіонами України і країнами ЄС	формування в'їзного, транзитного, комбінованого туризму; зручність короткострокових поїздок
Громадське харчування та дозвілля	висока щільність ресторанів, кафе, кав'ярень; наявність ТРЦ, кінотеатрів, культурно-мистецьких просторів	підтримка гастрономічного, міського, подієвого та креативного туризму, підвищення якості туристичного продукту

Джерело: узагальнено автором на основі [17–19, 23–24, 30, 40–41].

У сукупності природні, історико-культурні й інфраструктурні ресурси формують високий ресурсний потенціал туристично-рекреаційного комплексу Львівської області.

Таким чином, оцінка ресурсного потенціалу показує, що туристично-рекреаційний комплекс Львівської області спирається на поєднання трьох сильних блоків – природних, історико-культурних та інфраструктурних ресурсів. Природна складова характеризується значною часткою лісів, розвиненим природно-заповідним фондом, наявністю національних природних парків, розгалуженою гідрографічною мережею та потужною бальнеологічною базою. Це створює умови для розвитку широкого спектра видів туризму – від екологічного й активного до санаторно-курортного та реабілітаційного. Історико-

культурні ресурси регіону вирізняються високою концентрацією пам’яток архітектури, історії та монументального мистецтва, наявністю об’єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, розвиненою театрально-музейною мережею та активним фестивальним середовищем. Така структура дозволяє формувати конкурентоспроможний культурно-пізнавальний, міський, паломницький і подієвий туристичний продукт з орієнтацією як на внутрішніх, так і на іноземних відвідувачів. Інфраструктурний блок – мережа колективних засобів розміщування, готельний фонд Львова, міжнародний аеропорт, залізничні та автомобільні сполучення, розвинена система закладів громадського харчування й дозвілля – забезпечує реальні можливості для «перетворення» природних і культурних ресурсів у завершені туристично-рекреаційні продукти. Хоча окремі показники (динаміка мережі засобів розміщування, наслідки кризових років) свідчать про наявність певних дисбалансів і втрат, загальна конфігурація ресурсів дає підстави говорити про високий рівень потенціалу ТРК Львівської області. Подальший аналіз має зосереджуватися вже не стільки на констатації ресурсної забезпеченості, скільки на вимірюванні рівня їх фактичного використання, ефективності та просторових відмінностей у межах регіону.

2.3. Аналіз сучасного стану та результативності функціонування туристично-рекреаційного комплексу Львівської області

Упродовж останнього десятиліття Львівщина стабільно входила до групи регіонів із найбільш інтенсивним туристичним рухом в Україні. Це підтверджують як дані органів статистики, так і аналітичні матеріали Львівської ОВА, ДАРТ та профільних наукових досліджень [17; 22; 27; 36; 41; 43; 44].

За інформацією Головного управління статистики у Львівській області, у 2018–2019 рр. у колективних засобах розміщування області щорічно розміщувалося понад півмільйона осіб (572,2 тис. у 2018 р. та 533,9 тис. у 2019 р.), з них близько 120–130 тис. іноземців. Це відповідає докризовому етапу, коли

Львівська область виступала однією з ключових в'їзних дестинацій України з домінуванням культурно-пізнавального та міського туризму [18; 37; 43].

Пандемія COVID-19 спричинила різке скорочення обсягів туристичних потоків. У 2020 р. кількість розміщених у колективних засобах розміщування зменшилася до 230,0 тис. осіб, тобто майже на 57 % порівняно з 2019 р., а число іноземних туристів – до 20,9 тис. (падіння більш як на 80 %). Таким чином, саме зовнішній, насамперед в'їзний, туризм став основним «шоковим» каналом впливу пандемічної кризи на туристично-рекреаційний комплекс регіону.

Дані щодо туристичних потоків за посередництвом туроператорів і турагентів демонструють подібну траєкторію. У 2016–2019 рр. кількість туристів, обслуговуваних туристичними підприємствами Львівщини, зростала з 92,1 тис. до понад 1,75 млн осіб (з урахуванням екскурсантів та різних сегментів ринку), тоді як у 2020 р. вона скоротилася до близько 182 тис. осіб. Структура туристичних потоків у 2020 р. була зміщена у бік виїзного туризму: близько 113 тис. становили виїзні туристи, 61,9 тис. – внутрішні, а лише 7,6 тис. – іноземні туристи. Після послаблення карантинних обмежень у 2021 р. відбулося часткове відновлення попиту, насамперед за рахунок внутрішнього туризму та короткострокових поїздок. За даними Центру розвитку туризму м. Львова, у 2021 р. місто відвідали близько 1,5 млн туристів, що удвічі більше, ніж у 2020 р., але приблизно на 40 % менше рівня 2019 р. Це свідчить про поступову, але ще неповну нормалізацію ринку напередодні повномасштабної війни.

З початком широкомасштабної агресії у 2022 р. Львівщина виконувала функції транзитного та гуманітарного хабу. Туристично-рекреаційна інфраструктура частково була переорієнтована на прийом внутрішньо переміщених осіб, гумконвоїв, волонтерів, а також міжнародних місій. У статистичних показниках це проявилося у:

– зміні мотивації поїздок (з відпочинку та дозвілля – на вимушене переміщення, службові й волонтерські відрядження);

– просторовому перерозподілі потоків (зростання завантаженості колективних засобів розміщування у Львові, Трускавці, Дрогобичі, курортних та прикордонних громадах);

– зниженні частки класичного в'їзного туризму та зростанні ролі внутрішніх переміщень [33; 36; 40; 42].

Попри воєнні ризики, у 2023–2024 рр. внутрішні туристичні потоки на Львівщину починають відновлюватися завдяки поєднанню кількох чинників: релокації бізнесу, зростанню попиту на реабілітаційні та санаторно-курортні послуги, активізації гастрономічних, подієвих і паломницьких мандрівок [27; 34; 40; 41]. Сукупність цих трендів дозволяє говорити про поступове повернення регіону до траєкторії зростання із домінуванням внутрішнього і регіонального (в межах України та суміжних країн) туризму. Для узагальнення динаміки попиту доцільно згрупувати ключові показники функціонування колективних засобів розміщування.

Таблиця 2.6

Динаміка функціонування колективних засобів розміщування Львівської області, 2018–2020 рр.

Рік	Кількість закладів, од.	Кількість місць (ліжок)	Розміщено осіб, тис.	з них іноземці, тис.	Зміна розміщених осіб до попер. року, %	Зміна іноземців до попер. року, %
2018	129	13 191	572,2	129,5	–	–
2019	130	13 188	533,9	118,2	–6,7	–8,7
2020	111	12 086	230,0	20,9	–56,9	–82,3

Джерело: узагальнено автором за даними [17; 19; 22].

Таблиця демонструє, що вже у 2019 р. спостерігалися перші ознаки корекції зростаючого тренду (помірне зниження кількості розміщених осіб та іноземців), тоді як у 2020 р. відбулося різке просідання практично за всіма показниками. Це створило низьку базу для наступних років, коли воєнні виклики нашарувалися на наслідки пандемії.

Попри коливання туристичних потоків, фінансові показники сфери туризму та рекреації Львівщини у 2021–2024 рр. демонструють стійку позитивну динаміку. Це зумовлено, зокрема, структурною адаптацією бізнесу, диверсифікацією продуктів (медичний, реабілітаційний, гастрономічний, подієвий туризм) та зростанням ролі області як логістичного й сервісного центру в умовах війни [27–29; 34; 36; 40].

За даними Державного агентства розвитку туризму України, Львівська область уже кілька років поспіль утримує лідерські позиції за обсягами податкових надходжень від туризму. У 2021 р. бізнес туристичної сфери сплатив до бюджету 215,4 млн грн податків, у 2022 р. – 273,8 млн грн, у 2023 р. – 345,5 млн грн, а у 2024 р. – 440,0 млн грн. Таким чином, за 2021–2024 рр. податкові надходження зросли більш ніж удвічі, при цьому щорічні темпи приросту коливалися в межах 26–27 %. На рівні обласного центру додаткові деталі надає Центр розвитку туризму м. Львова. У 2021 р. надходження туристичного збору до міського бюджету становили 11,3 млн грн (найвищий показник за останнє десятиліття), а сукупні податкові надходження від туристичної індустрії – близько 245 млн грн, що на 46 % більше, ніж у 2020 р., і на 23 % більше, ніж у 2019 р. Кількість зайнятих у туристичній індустрії міста оцінювалася приблизно у 90 тис. осіб, що свідчить про вагомий внесок галузі у ринок праці. За статистикою діяльності підприємств, у 2022–2024 рр. в області зростала кількість підприємств за видом економічної діяльності «тимчасове розміщування й організація харчування» та суттєво збільшувався обсяг реалізованих послуг.

Таблиця 2.7

Показники діяльності підприємств сфери тимчасового розміщування й організації харчування у Львівській області, 2022–2024 рр.

Рік	Кількість підприємств, од.	Зайняті працівники, осіб	Обсяг реалізованої продукції (послуг), млн грн	Зміна обсягу реалізації до попер. року, %
2022	549	7 799	3 107,8	–
2023	654	7 321	4 476,7	+44,0
2024	703	6 373	4 498,9	+0,5

Джерело: узагальнено автором за даними [18; 22; 27].

Таблиця показує, що: кількість підприємств у сфері розміщування та харчування за два роки зросла на ~28 % (з 549 до 703 од.); обсяг реалізації послуг збільшився майже на 45 % у 2023 р. порівняно з 2022 р. і стабілізувався у 2024 р. на рівні близько 4,5 млрд грн; чисельність зайнятих працівників зменшилася з 7,8 тис. до 6,4 тис. осіб, що може свідчити про підвищення продуктивності праці, посилення автоматизації, частковий перехід бізнесу в інші організаційні форми (ФОП, коворкінги, оренда апартаментів тощо) та адаптацію до воєнних умов.

Сукупно це означає, що туристично-рекреаційний комплекс Львівщини не лише зберіг економічну активність у воєнний період, а й забезпечив зростання фіскального потенціалу регіону. Лідируючі позиції області за податковими надходженнями від туризму, підтверджені ДАРТ, приваблюють увагу інвесторів та посилюють аргументацію на користь подальшого розвитку ТРК [23–25; 27–29; 34].

Рівень інвестиційної активності є ключовим індикатором довіри бізнесу до регіону та спроможності туристично-рекреаційного комплексу до довгострокового розвитку. Аналіз наукових і статистичних джерел свідчить, що Львівщина входила до групи регіонів з підвищеною концентрацією капітальних інвестицій у вид діяльності «тимчасове розміщування й організація харчування» ще у докризовий період [31; 35; 37; 44]. Дослідження інвестиційної якості готельних послуг показують, що значна частина таких інвестицій фінансується за рахунок власних коштів підприємств, а регіон належить до кластеру областей з вищими за середні питомими обсягами вкладень у готельну інфраструктуру.

Після 2022 р. акценти інвестиційної діяльності змістилися у бік:

– реконструкції й модернізації наявних засобів розміщування (пристосування до довгострокового перебування, підвищення енергоефективності, створення укриттів тощо);

– розвитку санаторно-курортної та реабілітаційної інфраструктури в Трускавці, Східниці, Моршині та інших курортних територіях, що реагують на зростання попиту на медичні та відновні послуги [27; 34; 40];

– інвестицій у гастрономічний, подієвий та креативний сегменти (ресторани, фестивальні майданчики, культурні простори), які формують додану вартість туристичного продукту й забезпечують мультиплікативний ефект для суміжних галузей [18; 34; 41].

З огляду на статистику діяльності підприємств, обсяг реалізації послуг у сфері розміщування і харчування у 2022–2024 рр. зростав швидше, ніж кількість зайнятих, що опосередковано свідчить про активізацію інвестицій (оновлення номерного фонду, сервісних просторів, ІТ-рішень, маркетингової інфраструктури) [18; 22]. Паралельно із цим, збереження високих темпів зростання податкових надходжень від туризму та лідерських позицій Львівщини серед регіонів України є додатковим індикатором привабливості регіону для інвесторів у туристично-рекреаційну сферу.

У сукупності динаміка туристичних потоків, фіскальних надходжень та показників діяльності підприємств показує, що туристично-рекреаційний комплекс Львівської області зумів адаптуватися до послідовних кризових викликів (пандемія, війна), зберігти ключові ринкові позиції та забезпечити зростання економічної результативності. Подальший аналіз у наступних підрозділах зосереджуватиметься на оцінюванні конкурентоспроможності ТРК області у міжрегіональному вимірі та ефективності використання наявного потенціалу.

Таким чином, аналіз динаміки туристичних потоків показує, що Львівська область до пандемії формувала стійкі позиції одного з провідних туристичних регіонів України із суттєвими обсягами як внутрішнього, так і в’їзного туризму. Падіння 2020 року фактично «обнулило» попереднє зростання, проте відновлення внутрішніх поїздок у 2021 році й подальша переорієнтація інфраструктури в умовах війни засвідчили здатність туристично-рекреаційного комплексу адаптуватися до різких змін зовнішнього середовища. Зміна мотивації поїздок, переважання внутрішнього й регіонального туризму, використання частини туристичних потужностей як гуманітарної та реабілітаційної бази суттєво змінили структуру попиту, але не призвели до згортання галузі.

Фінансові показники підтверджують цю адаптивність. Стабільне й швидке зростання податкових надходжень від туризму при одночасному збільшенні обсягів реалізованих послуг у сфері розміщування та харчування свідчить про збереження й посилення економічної ролі туристично-рекреаційного комплексу в структурі регіональної економіки. Зміна співвідношення між обсягами реалізації та чисельністю зайнятих вказує на структурну перебудову бізнес-моделей, підвищення продуктивності праці, часткову зміну організаційних форм ведення діяльності та адаптацію до нових умов ризику й невизначеності. Інвестиційна активність у туристичній та суміжних сферах, попри загальнонаціональні безпекові виклики, концентрується навколо модернізації наявної інфраструктури, розвитку санаторно-курортного й реабілітаційного сегментів, а також розширення гастрономічної та подієвої пропозиції. Це вказує на те, що туристично-рекреаційний комплекс Львівської області сприймається бізнесом як перспективний напрям із середньо- та довгостроковим потенціалом. У підсумку можна констатувати не лише збереження, а й поступове посилення результативності функціонування ТРК регіону, що створює підґрунтя для переходу від режиму «виживання» до режиму цілеспрямованого зростання та нарощування конкурентних позицій у міжрегіональному вимірі.

2.4. Проблеми та резерви розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області

Аналіз ресурсного потенціалу та сучасного стану функціонування туристично-рекреаційного комплексу Львівської області показав, що регіон належить до групи територій із високими стартовими можливостями, але при цьому зі значними внутрішніми дисбалансами й нереалізованими резервами. Проблеми розвитку ТРК мають комплексний характер і проявляються одночасно на ресурсному, інфраструктурному, інституційному, соціальному й безпековому рівнях [31; 36; 37; 40; 42]. Разом із тим саме існування таких «вузьких місць»

формує поле для пошуку резервів і визначення пріоритетів регіональної політики.

Однією з базових проблем є територіальна асиметрія розвитку. Значна частина туристичної активності, доходів і податкових надходжень концентрується у Львові та кількох курортних центрах (Трускавець, Моршин, Східниця), тоді як потенціал малих міст, сільських громад і гірських територій використовується фрагментарно [27–30; 32; 41]. Це призводить до нерівномірного завантаження інфраструктури: у вузлових дестинаціях виникають проблеми перевищення рекреаційного навантаження в пікові періоди, тоді як периферійні громади не отримують достатніх економічних вигод, незважаючи на наявність ресурсної бази [32; 39; 40].

Другий блок проблем стосується якісних характеристик інфраструктури. Попри відносно розгалужену мережу готелів і санаторно-курортних закладів, спостерігається нерівномірність їхнього рівня комфорту, енергоефективності, доступності для людей з обмеженими можливостями, відповідності сучасним вимогам до сервісу й цифровізації [31; 37; 44]. Частина номерного фонду сформована ще в попередні десятиліття й потребує глибокої модернізації. У курортних і гірських територіях гостро відчутні містобудівні проблеми – стихійна забудова, недостатня кількість організованих паркувальних місць, перевантаження вуличної мережі в сезон. Це обмежує можливості масштабування туристичних потоків без погіршення якості перебування.

Суттєвою є й інституційно-управлінська проблема. Наявність стратегій та програм розвитку туризму на обласному й місцевому рівні ще не гарантує їхньої дієвості [28–30]. У ряді громад спостерігається слабка координація між структурними підрозділами, відповідальними за туризм, культуру, транспорт, містобудування, відсутність сталих механізмів залучення бізнесу й громад до планування розвитку ТРК. Обмеженість власних фінансових ресурсів місцевих бюджетів, залежність від грантових чи державних програм, недостатній рівень проєктного менеджменту ускладнюють реалізацію комплексних інфраструктурних проєктів [29; 30; 34].

Окремим блоком виступають інформаційно-маркетингові проблеми. Хоча бренд Львова є одним із найвідоміших туристичних брендів в Україні, далеко не всі дестинації області мають чітке позиціонування й впізнаваний образ [27–30; 34]. Інформація про можливості сільського зеленого туризму, екологічні маршрути, локальні події в громадах часто розпорошена, дублюється або взагалі не виходить за межі внутрішніх комунікацій. Недостатнє використання цифрових каналів просування, відсутність єдиних регіональних платформ бронювання й навігації знижують прозорість ринку й ускладнюють планування поїздок для потенційних відвідувачів, особливо іноземних [10; 12; 34].

Не менш важливими є соціально-кадрові обмеження. Хоча Львівщина має розвинену систему вищої освіти й фахової підготовки, не завжди володіння теоретичними знаннями конвертується у практичні компетенції, необхідні для роботи в сучасній туристичній індустрії: сервіс, мовна підготовка, цифрові навички, робота з різними цільовими аудиторіями, управління враженнями клієнта [8; 12; 33; 42]. Частина кваліфікованих фахівців мігрує до інших регіонів або країн, особливо в кризові періоди, що посилює проблему кадрового дефіциту у високосезонні місяці. Нерівномірність розвитку ринку праці між Львовом та периферійними територіями призводить до того, що сільські громади відчувають брак ініціативних підприємців та менеджерів у сфері туризму.

Специфічну групу проблем формують воєнні та безпекові чинники. Формально Львівська область належить до регіонів із відносно нижчим рівнем прямої воєнної загрози, проте регулярні повітряні тривоги, загроза ракетних ударів по інфраструктурі й енергетичній системі впливають на сприйняття безпеки туристами й інвесторами [33; 36; 40]. Частина потенційних іноземних відвідувачів відтерміновує поїздки, а страхові й туроператорські компанії обмежують роботу з Україною як дестинацією. Додатково туристична інфраструктура конкурує за ресурси (енергетичні, транспортні, кадрові) з іншими критичними сферами, що об’єктивно звужує простір для розширення традиційних форматів туризму.

Попри перелічені проблеми, у розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області існує кілька ключових резервів, які можуть бути активізовані в середньо- та довгостроковій перспективі.

Перший і, ймовірно, найочевидніший резерв – це глибша інтеграція периферійних територій у регіональну туристичну систему. Багато громад мають локальні ресурси (краєвидові точки, сакральні об’єкти, народні промисли, гастрономічні традиції, локальні фестивалі), але не включені до стійких туристичних маршрутів [32; 38; 40; 41]. Розвиток мережевих продуктів («замкові шляхи», «дороги вина та сиру», релігійно-паломницькі маршрути, еко- та веломаршрути між громадами) здатний перерозподілити потоки, збільшивши тривалість перебування туристів у регіоні та ширше розподіливши економічні вигоди.

Другий резерв пов’язаний із посиленням санаторно-курортної та реабілітаційної спеціалізації. Наявність Трускавця, Моршина, Східниці та інших бальнеологічних центрів створює можливості для розбудови не лише класичного санаторного, а й медичного та реабілітаційного туризму, орієнтованого на військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, групи підвищеного ризику за станом здоров’я [29; 30; 32; 36]. Інтеграція санаторно-курортних програм з психологічною підтримкою, фізичною реабілітацією, програмами соціальної адаптації може стати унікальною нішею регіону в загальноукраїнському просторі.

Третій напрям резервів – розвиток гастрономічного, креативного та подієвого туризму. Львів як центр гастрономії та креативних індустрій вже має усталений імідж, але цей потенціал може бути масштабований на інші міста й громади через підтримку локальних фестивалів, створення гастрономічних маршрутів, розвиток ремесел та авторських продуктів [10; 12; 34; 40]. Поглиблення співпраці між креативним сектором, закладами культури та туристичним бізнесом дозволяє формувати продукти з високою доданою вартістю та зменшувати залежність від сезонності.

Четвертий резерв стосується цифровізації та даних. Використання інструментів цифрового маркетингу, онлайн-платформ для бронювання, електронних квитків, єдиних регіональних туристичних карт, мобільних додатків із навігацією та аналітики потоків може суттєво підвищити прозорість ринку, полегшити планування поїздок і покращити управління потоками в пікові періоди [10; 12; 27; 34]. У поєднанні з систематичним збором статистики на рівні громад це створює базу для більш точного керування розвитком ТРК, зокрема для виявлення перенавантажених локацій і територій з невикористаним потенціалом.

П’ятий блок резервів пов’язаний із інституційним посиленням і кластеризацією. Створення й розвиток туристичних кластерів (курортного, гастрономічного, екологічного, паломницького, креативного спрямування), формалізація партнерств «влада – бізнес – громада – освіта» дозволяють зменшити транзакційні витрати, координувати інвестиційні проєкти, спільно просувати територіальний бренд і залучати зовнішні ресурси – від державних програм до міжнародної технічної допомоги [4; 10; 12; 34; 45]. Для Львівщини з її транскордонним положенням додатковий резерв становлять участь у програмах співпраці з регіонами ЄС, спільні маршрути з Польщею, Словаччиною, іншими сусідніми країнами.

Нарешті, важливим резервом є системна робота з людським капіталом: розвиток дуальної освіти у сфері туризму й гостинності, короткострокових програм підвищення кваліфікації, залучення практиків до навчальних курсів, підтримка молодіжного підприємництва в громадах [8; 12; 33; 42]. Формування «критичної маси» фахівців, здатних розробляти й просувати сучасні туристичні продукти, є необхідною умовою реалізації всіх інших резервів.

Таким чином, проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області не нівелюють його потенціалу, а швидше окреслюють напрями, на яких має зосереджуватися регіональна політика та зусилля місцевих стейкхолдерів. Поєднання просторової ребалансування (зняття надмірного навантаження з ядрових дестинацій і включення периферії), інституційного посилення, цифровізації, розвитку санаторно-реабілітаційного й креативного

сегментів, а також інвестицій у людський капітал формує реалістичну рамку для переходу від переважно екстенсивного до більш структурованого, стійкого та конкурентоспроможного розвитку туристично-рекреаційного комплексу області.

РОЗДІЛ 3.
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Стратегічні пріоритети розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області

Формування стратегічних пріоритетів розвитку туристично-рекреаційного комплексу (ТРК) Львівської області має спиратися на поєднання трьох блоків аналітики, отриманих у попередніх розділах:

1) оцінка ресурсного потенціалу (природні, історико-культурні, інфраструктурні ресурси); 2) аналіз сучасного стану й результативності функціонування ТРК; 3) виявлення проблем і резервів розвитку.

Методично доцільно використовувати підхід SWOT/TOWS: спочатку узагальнити сильні (S) та слабкі (W) сторони комплексу, зовнішні можливості (O) та загрози (T), а далі – побудувати стратегічні комбінації типу SO, WO, ST, WT, які й задають структуру стратегічних пріоритетів [10; 12; 28–30; 34; 39; 44; 45].

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз туристично-рекреаційного комплексу Львівської області

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
1	2
– висока концентрація природних та бальнеологічних ресурсів (Карпатський регіон, мінеральні води Трускавця, Моршина, Східниці тощо) [29; 30; 32; 40]; – потужний історико-культурний потенціал, включно з об'єктами Світової спадщини ЮНЕСКО та великою кількістю пам'яток архітектури й історії [29; 30; 40; 41]; – розвинена інфраструктура розміщування, громадського харчування й дозвілля, особливо в м. Львові та курортних центрах [17–19; 22; 27–30; 34];	– територіальна асиметрія: концентрація потоків і доходів у кількох ядрових дестинаціях при недовикористанні потенціалу периферійних громад [32; 38; 40; 41]; – неоднорідна якість інфраструктури, застарілий номерний фонд окремих закладів, містобудівні проблеми в курортних і гірських локаціях [31; 37; 44]; – обмежена координація між стейкхолдерами, недостатньо розвинені кластерні форми взаємодії [10; 12; 28–30; 34];

	Продовження табл. 3.1
1	2
– лідерські позиції за податковими надходженнями від туризму та значний внесок галузі у зайнятість [23–25; 34; 36]; – сформований туристичний бренд Львова і певною мірою – Львівщини [27–30; 34]	– фрагментарний маркетинг регіону поза Львовом, слабка впізнаваність малих дестинацій, недостатня цифровізація ринку [10; 12; 34]; – кадрові дисбаланси й відтік кваліфікованих працівників, особливо з периферійних громад [8; 12; 33; 42]
Можливості (О)	**Загрози (Т)**
– зростання ролі внутрішнього туризму в Україні та переорієнтація попиту на відносно безпечні регіони [33; 36; 40]; – підвищення запиту на медичний, реабілітаційний і санаторно-курортний туризм у післявоєнний період [29; 30; 32; 36]; – розвиток креативних індустрій, гастрономічного й подієвого туризму, що добре «лягає» на специфіку Львова та області [12; 27–30; 34; 40]; – можливості транскордонної співпраці з регіонами ЄС (Польща, Словаччина, інші країни Карпатського регіону) [10; 12; 34; 45]; – цифровізація та нові інструменти аналітики туристичних потоків, онлайн-маркетингу, бронювання [10; 12; 27; 34]	– воєнні та безпекові ризики, що обмежують в'їзний туризм і стримують інвесторів [33; 36; 40]; – конкуренція з боку інших регіонів України та закордонних дестинацій, у тому числі у схожих санаторно-курортних і гірських нішах [1; 6; 10; 31; 37]; – ресурсні обмеження місцевих бюджетів та можливі збої у фінансуванні інфраструктурних проєктів [28–30; 34]; – екологічні ризики, пов'язані з надмірним рекреаційним навантаженням на окремі території й ризиком деградації ресурсів за відсутності контролю [31; 32; 39; 40]; – міграційні процеси та «вигорання» працівників туристичної сфери в умовах тривалих криз [8; 12; 33; 42]

Джерело: сформовано автором.

Підхід TOWS передбачає, що саме комбінації «S–O», «W–O», «S–T», «W–T» трансформуються у стратегічні пріоритети. Далі ці пріоритети формулюються не як абстрактні «напрями роботи», а як конкретні вектори, що відбивають логіку використання сильних сторін і можливостей, подолання слабкостей і мінімізації загроз.

1) Пріоритети типу SO: використання сильних сторін для реалізації зовнішніх можливостей. До першої групи доцільно віднести пріоритети, які спираються на наявні сильні сторони регіону й націлені на максимальне використання сприятливих можливостей зовнішнього середовища.

По-перше, це консолідація Львівщини як національного центру багатопрофільного туризму з акцентом на внутрішній ринок. Потужна ресурсна база (природні, бальнеологічні й культурні ресурси) у поєднанні з уже

сформованим брендом Львова та лідерством за податковими надходженнями від туризму дають можливість позиціонувати область як «регіон першого вибору» для внутрішніх туристів – як у повсякденному, так і в післявоєнному відновлювальному форматі [23–25; 29; 30; 34]. Стратегічний пріоритет тут полягає у формуванні цілісної лінійки продуктів для різних груп – сімейних туристів, молоді, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, бізнес-сегменту – з чіткими пропозиціями за ціновими та сервісними рівнями.

По-друге, стратегічно важливим є нарощування санаторно-курортної та реабілітаційної спеціалізації. Бальнеологічні ресурси Трускавця, Моршина, Східниці та інших курортів у поєднанні зі зростанням попиту на медичний і реабілітаційний туризм створюють можливість закріпити за Львівщиною роль «центру відновлення здоров'я» в масштабах країни [29; 30; 32; 36]. Пріоритет полягає у підтримці модернізації санаторно-курортної інфраструктури, інтеграції медичних, психологічних та соціальних програм, розробленні спеціальних пакетів для військових, ветеранів, осіб, що пережили травматичний досвід.

По-третє, з огляду на високий рівень розвитку креативних індустрій і гастрономії, до пріоритетів типу SO належить подальший розвиток гастрономічного, креативного та подієвого туризму. Львів уже виконує функцію «креативного ядра», але потенціал цих видів туризму може бути масштабований на інші міста й громади через підтримку локальних фестивалів, гастрономічних маршрутів, ремісничих кластерів і креативних просторів [12; 27–30; 34; 40]. Це дозволяє розширювати сезон, вирівнювати потоки протягом року й формувати продукти з високою доданою вартістю.

2) Пріоритети типу WO: подолання слабких сторін за рахунок зовнішніх можливостей. Друга група пріоритетів випливає з комбінації слабких сторін і можливостей. Ідеться про ситуації, коли зовнішнє середовище відкрите й сприятливе, але внутрішні обмеження заважають регіону використати ці шанси.

Ключовим тут є пріоритет просторового ребалансування та інтеграції периферійних громад у регіональну туристичну систему. Сьогодні Львів і декілька курортів «перетягують» на себе основну масу туристичного потоку, тоді

як сільські, гірські й прикордонні громади залишаються в тіні, попри наявність ресурсів [32; 38; 40; 41]. Зовнішня можливість – зростання інтересу до сільського, екологічного, активного туризму, а також внутрішній запит на короткі поїздки – може бути використана для формування мережевих маршрутів («дороги вина та сиру», «замкові шляхи», релігійно-паломницькі, еко- й веломаршрути), які об'єднають кілька громад в єдиний продукт. Такий пріоритет допомагає одночасно зменшити перевантаження «ядерних» дестинацій і включити в розвиток ТРК території з недовикористаним потенціалом.

Другий важливий пріоритет типу WO – цифрова трансформація ТРК. Слабкі місця у сфері маркетингу, відсутність єдиних регіональних онлайн-інструментів, фрагментарність інформації можна компенсувати активним використанням можливостей цифровізації: створенням регіонального туристичного порталу з системою бронювання, інтерактивними картами маршрутів, єдиною туристичною картою, мобільним застосунком із навігацією, впровадженням аналітики потоків на основі великих даних [10; 12; 27; 34]. Це відкриває шлях до більш прозорого ринку, підвищує доступність інформації для туристів, спрощує планування подорожей і дає органам влади інструменти для управління потоками.

Третій пріоритет у цьому блоці – системна робота з людським капіталом на основі можливостей відновлення й переорієнтації системи професійної освіти. Наявність університетів, коледжів, освітніх програм у сфері туризму й гостинності може бути використана для запуску дуальних програм, короткострокових курсів, спільних освітніх проєктів «університет – бізнес – громада» [8; 12; 33; 42]. Це дозволяє поступово скорочувати кадровий дефіцит, особливо в периферійних громадах, і підвищувати якість сервісу, не втрачаючи молоді через міграцію.

3) Пріоритети типу ST: використання сильних сторін для нейтралізації загроз. Третя група пріоритетів пов'язана з тим, як наявні сильні сторони можуть бути використані для реагування на зовнішні загрози – насамперед безпекові, конкурентні та екологічні.

Перший такий пріоритет – формування й підтримка моделі стійкого (резидентного) туризму. Потужні природні й культурні ресурси можуть бути підставою не для екстенсивного зростання потоку будь-якою ціною, а для переходу до більш сталих моделей: контрольоване рекреаційне навантаження на чутливі території, лімітування доступу в пікові періоди, розвиток менш відомих локацій, запровадження екологічних стандартів для бізнесу [31; 32; 39; 40]. Це зменшує ризики деградації ресурсів і формує імідж регіону як відповідальної дестинації, що важливо з огляду на глобальні тренди сталого туризму.

Другий пріоритет типу ST – підвищення безпекової й функціональної стійкості туристичної інфраструктури. Відносно розвинена інфраструктурна база (готелі, санаторії, заклади харчування) може бути модернізована з урахуванням вимог воєнного часу: облаштування укриттів, резервних джерел енергопостачання, адаптація приміщень до тривалого перебування, впровадження стандартів безпеки для гостей [27–30; 34; 36]. Такий підхід дозволяє не лише знизити ризики для туристів, а й підтримувати роботу ТРК в умовах можливих криз.

Третій пріоритет – закріплення конкурентних позицій області на національному ринку за рахунок комплексного продукту. Сильні сторони Львівщини – унікальне поєднання міського, культурного, санаторно-курортного, екологічного, сільського й подієвого туризму – можуть використовуватися як «антидот» проти конкуренції з окремими вузькоспеціалізованими дестинаціями (тільки море, тільки гори тощо) [1; 6; 10; 31; 37]. Пріоритет полягає в просуванні області не як «однієї дестинації», а як регіону з набором дестинацій різного профілю, що дає змогу комбінувати відпочинок, лікування, роботу й дозвілля.

4) Пріоритети типу WT: мінімізація слабких сторін і загроз. Четверта група пріоритетів є найбільш «оборонною»: вона стосується таких напрямів, де слабкі сторони регіону можуть підсилювати негативний ефект зовнішніх загроз, якщо не вжити цілеспрямованих заходів.

Сюди передусім належить посилення інституційної спроможності органів влади та менеджменту ТРК. За умов обмежених ресурсів, воєнних ризиків і

конкуренції між регіонами слабка координація, низький рівень проєктного менеджменту й недостатнє залучення бізнесу та громад можуть призвести до втрати позицій навіть за наявності ресурсного потенціалу [28–30; 34]. Стратегічний пріоритет – у створенні дієвих координаційних майданчиків (рад, кластерних об'єднань), посиленні аналітичної спроможності профільних підрозділів ОВА й громад, впровадженні системи моніторингу показників ТРК.

Ще один пріоритет типу WT – робота з кадровим «вигоранням» та міграційними ризиками у сфері туризму. Слабкість кадрової бази, поєднана з тривалим стресовим фоном і конкуренцією за кваліфікованих працівників, може суттєво обмежити можливості відновлення ТРК [8; 12; 33; 42]. Йдеться не лише про освіту, а й про створення умов для стабільної зайнятості, підтримку малого підприємництва, розвиток програм наставництва й професійних спільнот, які утримують фахівців у регіоні.

Третій напрям – мінімізація екологічних ризиків у найбільш чутливих локаціях. За поєднання слабких управлінських механізмів, фрагментарного контролю та зростаючого навантаження загроза деградації природних ресурсів стає реальною [31; 32; 39; 40]. Стратегічний пріоритет – у впровадженні на рівні громад чітких правил землекористування й забудови, систем екологічного моніторингу, механізмів обмеження неконтрольованої рекреації (наприклад, обмеження доступу автомобілів, ліміти на відвідування, платні екостежки з реінвестуванням у відновлення природних територій).

Таким чином, стратегічні пріоритети розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області в логіці TOWS можна звести до кількох «великих ліній» посилення ролі області як багатопрофільного центру внутрішнього, санаторно-курортного, реабілітаційного, гастрономічного й креативного туризму (SO); просторове ребалансування й інтеграція периферійних громад у регіональну туристичну систему, цифрова трансформація та розвиток людського капіталу (WO); зміцнення стійкості й безпекової адаптивності ТРК, позиціонування Львівщини як комплексної дестинації з високою доданою вартістю (ST); інституційне посилення, кадрова політика й екологічна

відповідальність як «страхувальний контур» на випадок загострення зовнішніх загроз (WT).

3.2. Обґрунтування організаційно-економічних заходів щодо розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області

Організаційно-економічні заходи мають «приземлювати» стратегічні пріоритети, сформовані в попередньому підрозділі, до рівня конкретних інструментів регіональної політики, механізмів управління та стимулів для бізнесу й громад. Йдеться не про черговий перелік «запланувати – сприяти – забезпечити», а про зв'язану систему рішень, яка одночасно:

– використовує сильні сторони та резерви туристично-рекреаційного комплексу Львівської області;

– зменшує вплив виявлених проблем і обмежень;

– враховує воєнний та післявоєнний контекст розвитку регіональної економіки.

Умовно організаційно-економічні заходи можна згрупувати за кількома блоками: інституційно-управлінський, просторово-кластерний, інвестиційно-інфраструктурний, санаторно-реабілітаційний, цифрово-маркетинговий та кадровий. Між ними має бути не стільки жорстка ієрархія, скільки логіка взаємодоповнюваності.

Інституційно-управлінський блок: посилення спроможності керувати розвитком ТРК. Перший пласт заходів пов'язаний із тим, хто і як координує розвиток туристично-рекреаційного комплексу. За наявності стратегій, програм, окремих проєктів, але слабкої координації й моніторингу, значна частина потенціалу залишається нереалізованою.

1. Створення (або переформатування) регіональної платформи управління ТРК у форматі постійно діючої координаційної ради/кластерної платформи при

Львівській ОВА. До її складу доцільно залучати представників: профільних департаментів (туризм, економіка, інфраструктура, культура, освіта, охорона здоров'я), органів місцевого самоврядування, бізнес-асоціацій, санаторно-курортних закладів, громадських організацій та університетів. Функція такої платформи – не дублювати адміністративні рішення, а узгоджувати пріоритети, ініціювати проєкти, сприяти формуванню партнерств, організовувати обмін даними та практиками.

2. Вбудування туристично-рекреаційного компонента в систему стратегічного та бюджетного планування. Це означає, що цілі розвитку ТРК мають бути не тільки задекларовані в окремій програмі туризму, а й інтегровані у стратегію розвитку області, плани відновлення, програми регіонального розвитку, плани просторового розвитку територій. На практиці це може реалізовуватися через:

– обов'язкову оцінку впливу великих інфраструктурних проєктів на туристично-рекреаційний потенціал;

– виділення в обласному бюджеті цільових підпрограм, спрямованих на підтримку ТРК (малі гранти громадам, співфінансування проєктів, промоційні кампанії).

3. Запровадження системи регулярного моніторингу показників ТРК. З огляду на проблеми з даними на рівні громад, потрібна спрощена, але системна методика збору й аналізу інформації: кількість туристів та екскурсантів, завантаженість засобів розміщування, податкові надходження від туристичного бізнесу, кількість подій, зайнятість у сфері туризму. Це дає змогу не лише «звітувати», а й коригувати політику: бачити, які громади зростають, які «просідають», де надмірне навантаження, а де – нереалізований потенціал.

Просторово-кластерний блок: інтеграція громад і розвиток мережевих продуктів. Виявлені територіальні дисбаланси (перевантаження Львова й окремих курортів при недозавантаженні периферії) потребують не точкових, а системних рішень.

1. Формування туристичних кластерів і маршрутних «поясів». На основі ресурсного аналізу доцільно виділити кілька типів кластерів:

– курортно-бальнеологічний (Трускавець – Моршин – Східниця та прилеглі громади);

– гірсько-екологічний (території, що прилягають до НПП «Сколівські Бескиди» та інших природоохоронних територій);

– замково-історичний (ланцюжок замків і фортифікацій Поділля та Галичини);

– гастрономічно-креативний (Львів і міста-супутники з розвиненими креативними індустріями й локальними продуктами);

– паломницько-релігійний (сакральні комплекси, монастирі, місця паломництва).

Організаційно це означає не створення «чергових асоціацій заради членських внесків», а запуск спільних кластерних проєктів: спільні маршрути, бренд-листи, крос-маркетингові акції, узгоджені подієві календарі, єдина навігація на місцевості.

2. Підтримка міжгромадних партнерств. Для малих громад самостійно вийти на туристичну карту країни складно. Організаційно-економічний захід – стимулювання міжгромадних проєктів через конкурси обласного рівня, де пріоритет надається саме партнерським ініціативам: щонайменше дві-три громади, спільний маршрут або продукт, спільне управління й маркетинг. Це знижує транзакційні витрати, допомагає розділити ризики та підвищує шанси на залучення зовнішніх джерел фінансування (державні програми, міжнародна технічна допомога).

3. Узгодження просторового розвитку з рекреаційними навантаженнями. У курортних, гірських і рекреаційно чутливих територіях (Карпати, зони навколо НПП, бальнеологічні курорти) містобудівні рішення повинні враховувати не лише житлові потреби, а й рекреаційний баланс. Організаційно це – введення норм щодо максимальної щільності забудови, обмеження хаотичних

апартаментів без соціальної інфраструктури, планування паркувальних зон, регулювання доступу автотранспорту до найчутливіших локацій.

Інвестиційно-інфраструктурний блок: модернізація та розвиток матеріальної бази ТРК. Питання інвестицій у туристичну інфраструктуру набувають особливого значення в умовах війни, коли приватний капітал демонструє підвищену обережність, а державні ресурси обмежені.

1. Пріоритизація «якірних» інфраструктурних проєктів. Замість розпорошення ресурсів доцільно виокремити кілька проєктів, здатних генерувати мультиплікативний ефект:

– модернізація ключових курортних зон (комунальна інфраструктура, водопостачання, енергоефективність, транспортна доступність);

– розвиток транспортно-логістичних вузлів, які поєднують Львів із курортами, гірськими й прикордонними громадами;

– облаштування туристичних інформаційно-візит-центрів у кластерах.

Для таких проєктів доцільно використовувати моделі державно-приватного партнерства, комбінуючи бюджетні кошти, інвестиції бізнесу й грантові ресурси.

2. Запровадження інструментів економічного стимулювання інвестицій. На рівні області та громад можуть використовуватись:

– локальні програми компенсації частини відсоткових ставок за кредитами на модернізацію готельної й санаторної інфраструктури;

– податкові пільги в межах чинного законодавства (наприклад, зменшені ставки місцевих податків/зборів для суб’єктів, що реалізують інвестиційні проєкти в пріоритетних зонах);

– спільні інвестиційні пакети для промоції об’єктів (земельні ділянки з готовою інфраструктурою, зрозумілим регламентом забудови).

3. Стандартизація та енергоефективність інфраструктури. Окремим блоком заходів є впровадження стандартів енергоефективності, безбар’єрності, безпеки (укриття, резервні джерела енергії) для готелів, санаторіїв, закладів харчування. Це підвищує стійкість ТРК до криз та знижує операційні витрати

бізнесу у довгостроковій перспективі. Регіональна влада може виступати ініціатором пілотних проєктів, демонструючи економічну доцільність модернізації й залучаючи для цього наявні національні та міжнародні програми підтримки.

Санаторно-реабілітаційний блок: спеціалізація на відновленні здоров'я. З огляду на озвучені в попередніх розділах ресурси й тенденції, логічно виокремити санаторно-курортний та реабілітаційний вимір як окремий напрям організаційно-економічних заходів.

1. Формування регіональної програми медичного та реабілітаційного туризму. Йдеться про узгодження між санаторіями, медичними закладами, реабілітаційними центрами, психологічними службами та органами влади єдиної рамки: цільові групи (військові, ветерани, внутрішньо переміщені особи, цивільні з посттравматичними станами), типи послуг, механізми фінансування (державні програми, страхові механізми, благодійні фонди, власні кошти).

2. Розробка комплексних продуктів «лікувально-оздоровчі пакети». Організаційний захід полягає в тому, щоб санаторно-курортні заклади виходили не тільки з «класичного» лікування конкретних захворювань, а й з пакованих пропозицій: медичний компонент + психологічні сесії + програми фізичної реабілітації + культурно-екскурсійний блок. Тут потрібна координація з туристичними операторами, транспортними компаніями, готелями поза курортами.

3. Пілотні проєкти страхового або ваучерного фінансування. У співпраці з державою, благодійними фондами та міжнародними партнерами область може ініціювати схеми, за яких певні категорії громадян отримують «ваучери» на реабілітаційний туризм у закладах Львівщини. Це одночасно розв'язує соціальне завдання відновлення здоров'я та генерує гарантований попит для санаторно-курортного сегмента.

Цифрово-маркетинговий блок: єдиний інформаційний простір і аналітика. Слабкі місця у сфері маркетингу, комунікацій та даних можуть бути перетворені на перевагу за умови системної цифровізації.

1. Регіональна цифрова платформа туризму Львівщини. Це не просто сайт, а інтегрований ресурс, де поєднуються: каталоги дестинацій і продуктів, інтерактивні карти маршрутів, система бронювання (через інтеграцію з уже наявними сервісами), календар подій, база контактів туристичних операторів і гідів, розділ для громад (де вони можуть завантажувати свої пропозиції). Підтримка платформи має здійснюватися на рівні профільного підрозділу ОВА або кластерної організації.

2. Єдина система бренд-комунікацій. Потрібна узгоджена бренд-архітектура: Львів як ядро, Львівщина як регіон, окремі кластери та громади як підбренди, що візуально й змістовно «підв'язані» до загального образу. Організаційно це оформлюється через брендбук, відкриті бібліотеки візуальних матеріалів, методичні рекомендації для громад, конкурси локальних промоційних проєктів.

3. Аналітика потоків та поведінки туристів. Використання цифрових інструментів (мобільні застосунки, QR-коди на локаціях, опитування, аналіз анонімізованих даних мобільних операторів/банківських транзакцій – там, де це можливо й законно) дозволяє будувати теплові карти переміщень туристів, виявляти «гарячі точки» перенавантаження й території з невикористаним потенціалом. Отримані дані мають повертатися в систему управління: коригування маршрутів, розвиток інфраструктури, планування подій.

Кадрово-освітній блок: людський капітал як ключовий ресурс. Без людей, здатних проєктувати, продавати й надавати туристичні послуги, жодні стратегічні документи й інфраструктурні проєкти не спрацюють.

1. Налагодження дуальної моделі підготовки кадрів. Університети та фахові коледжі Львова й області можуть реалізовувати спільні програми з бізнесом: частина навчання у закладі + частина – у готелях, ресторанах, санаторіях, туристичних агенціях, органах управління туризмом. Це дає студентам практичні навички, а бізнесу – можливість «вирощувати» кадри під свої потреби.

2. Короткострокові програми для підприємців і менеджерів у громадах. Для сільських та малих міських громад доцільно організовувати серії тренінгів/шкіл з тем: бази гостинності, сервіс, цифровий маркетинг, розробка продукту, робота з відгуками, безпека й кризовий менеджмент, створення подій. Такі програми можуть реалізовуватися за підтримки обласного бюджету, донорів, бізнес-асоціацій.

3. Підтримка професійних спільнот. Формування мереж гідів, менеджерів готелів, рестораторів, організаторів подій, які регулярно обмінюються досвідом, проводять спільні акції, відстоюють інтереси галузі, також є елементом організаційно-економічної політики. З боку регіону доречні мікрогранти на діяльність таких спільнот, підтримка їх участі в національних і міжнародних заходах.

Таким чином, сукупність окреслених організаційно-економічних заходів не є вичерпною, однак задає логіку переходу від загальних стратегічних декларацій до практичних механізмів. Пріоритетним є не стільки формальне множення програм і документів, скільки побудова узгодженої системи: сильніше інституційне «ядро» управління ТРК; кластерно-просторовий підхід до розвитку дестинацій; сфокусовані інвестиції в «якірну» інфраструктуру; спеціалізація на санаторно-реабілітаційному, гастрономічному й креативному туризмі; цифрова єдність інформаційного простору; послідовна робота з людським капіталом. У такій конфігурації туристично-рекреаційний комплекс Львівської області отримує не лише набір розрізнених заходів, а каркас, на який можна «підвішувати» конкретні проєкти, інвестиційні ініціативи та локальні практики громад.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у кваліфікаційній роботі узагальнено теоретико-методичні засади та здійснено прикладний аналіз розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області як одного з ключових центрів формування туристичних потоків і рекреаційних послуг в Україні. Досягнення поставленої мети забезпечено через послідовне виконання завдань, пов’язаних із уточненням понятійно-категоріального апарату, формуванням методичного інструментарію оцінювання, дослідженням соціально-економічної бази та ресурсного потенціалу регіону, аналізом сучасного стану функціонування туристично-рекреаційного комплексу, а також обґрунтуванням стратегічних пріоритетів і організаційно-економічних заходів його розвитку.

1. Туристично-рекреаційний комплекс регіону доцільно розглядати як багаторівневу систему, а не як суму окремих підприємств чи «галузь відпочинку». В основі цієї системи лежить поєднання ресурсного потенціалу (природні ландшафти, клімат, історико-культурна спадщина, подієві ресурси) з виробничо-інфраструктурними, інституційними, інформаційно-маркетинговими та соціальними складовими. Такий підхід дозволяє побачити, що будь-які управлінські рішення у сфері туризму й рекреації неминуче позначаються не лише на потоці туристів, а й на зайнятості, інвестиційній активності, просторовому розвитку громад, сприйнятті території мешканцями та відвідувачами. Чітке розмежування понять «туризм» і «рекреація» дає змогу уникнути спрощених трактувань. Рекреація охоплює ширший спектр видів діяльності, пов’язаних із відновленням життєвих сил людини, тоді як туризм є організованою, інституційно оформленою формою рекреаційної активності, пов’язаної з переміщенням у просторі та споживанням спеціалізованих послуг. Відповідно, туристично-рекреаційний комплекс – це простір, де ці два виміри тісно переплітаються: організований туризм спирається на природні й культурні ресурси, формує попит на інфраструктуру та послуги, а повсякденна рекреація

місцевого населення задає базовий рівень використання територіального потенціалу. Структуризація комплексу через виділення підсистем (ресурсної, виробничо-інфраструктурної, інституційно-управлінської, інформаційно-маркетингової та соціальної) показує, що слабкість будь-якої з них здатна обмежувати розвиток всієї системи. Наприклад, наявність унікальних ресурсів не гарантує успіху без транспорту, сервісу та зрозумілих правил гри для бізнесу, так само як розвинена інфраструктура не працюватиме на розвиток регіону без чіткої стратегії позиціонування й підтримки місцевих громад.

2. Теоретичний аналіз дає підстави трактувати туристично-рекреаційний потенціал регіону як багатовимірну характеристику, що поєднує ресурсні, інфраструктурні, інституційні, просторові та соціально-економічні компоненти. Такий підхід відрізняється від традиційного ресурсного розуміння, у межах якого увага зосереджувалася переважно на природних та історико-культурних об’єктах. Сучасні концепції наполягають на оцінюванні не лише «наявних можливостей», а й здатності території перетворювати їх на стійкі економічні та соціальні результати. Це обумовлює використання багатофакторних систем показників і інтегральних індексів, придатних для порівняння регіонів і виявлення структурних дисбалансів розвитку. Конкурентоспроможність туристичних дестинацій розглядається як властивість цілісної системи, а не окремих суб’єктів господарювання. Вона формується на перетині якості ресурсної бази, різноманітності й привабливості туристичного продукту, рівня розвитку інфраструктури, ефективності інституцій, інтенсивності мережевих взаємодій і спроможності до інновацій. Важливим стає не лише нарощування туристичних потоків, а й збереження природного та культурного середовища, участь місцевих громад у прийнятті рішень, баланс між економічними вигодами і соціально-екологічними обмеженнями. Воєнний та післявоєнний контекст модифікує структуру факторів, що визначають реалізацію туристично-рекреаційного потенціалу та рівень конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу. Поряд із ресурсною забезпеченістю, інфраструктурним розвитком і ціновою привабливістю ключового значення

набувають безпекові параметри, стійкість функціонування критичної інфраструктури, просторово-логістичні умови, міграційні зрушення, психологічні аспекти попиту.

3. Розгляд методичних підходів до аналізу розвитку туристично-рекреаційного комплексу показує, що адекватна оцінка його стану і динаміки можлива лише за умови використання системи показників, яка виходить за межі окремих ресурсних чи суто галузевих характеристик. Збалансована структура індикаторів має охоплювати щонайменше ресурсний, інфраструктурний, потоковий, результативний та соціально-інституційний блоки. Це дозволяє оцінити не лише наявність передумов, а й інтенсивність їхнього використання, економічні та соціальні результати, а також спроможність інституцій підтримувати розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Інформаційна база такого аналізу формується на перетині офіційної державної статистики, галузевих аналітичних матеріалів профільних органів влади, документів стратегічного планування на регіональному та місцевому рівнях, звітності підприємств і результатів соціологічних досліджень. Комбінація цих джерел дає змогу поєднати кількісні оцінки з якісними характеристиками, виявити як формалізовані, так і «приховані» аспекти функціонування туристично-рекреаційного комплексу, перевірити узгодженість даних і підвищити надійність висновків. Комплекс методів аналізу, що застосовується до сформованої системи показників, має включати не тільки базову описову й порівняльну статистику, а й індексний, кореляційно-регресійний, кластерний аналіз, елементи просторового (картографічного) аналізу та інструменти стратегічної діагностики на кшталт SWOT- чи PEST-аналізу. Поєднання цих підходів дозволяє перейти від констатації окремих фактів до виявлення стійких закономірностей, факторних залежностей, територіальних відмінностей та стратегічних пріоритетів розвитку.

4 Соціально-економічний профіль Львівської області свідчить про наявність потужної бази для розвитку туризму та рекреації. Відносно висока щільність населення, значна частка міських жителів, розвинений сектор послуг, суттєва частка області у валовому регіональному продукті країни та лідерські

позиції за податковими надходженнями від туристичної діяльності формують місткий внутрішній ринок і стійкий платоспроможний попит на туристично-рекреаційні послуги. Наявність великого обласного центру та мережі малих міст і курортів забезпечує різнорівневу просторову організацію економічної активності, у межах якої туризм уже відіграє помітну роль. Природно-ресурсні та історико-культурні передумови розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівщини характеризуються високим рівнем різноманітності й концентрації. Поєднання гірських, передгірних і рівнинних ландшафтів, значна лісистість території, розгалужена система природоохоронних територій та наявність бальнеологічних ресурсів створюють широкий спектр можливостей для формування санаторно-курортних, екологічних та активних видів туризму. Водночас статус історичного центру Львова як об’єкта Світової спадщини, велика кількість пам’яток архітектури, сакральних ансамблів, замків і фестивальний потенціал регіону забезпечують міцну основу для розвитку культурно-пізнавального, міського, подієвого й креативного туризму. Сукупність виявлених соціально-економічних характеристик і ресурсних передумов дозволяє розглядати Львівську область як один із найбільш перспективних регіонів України з точки зору формування багатопрофільного туристично-рекреаційного комплексу. Така стартова позиція задає рамки для подальшого аналізу вже не лише потенційних можливостей, а й фактичних результатів функціонування туристично-рекреаційної сфери, структури та динаміки туристичних потоків, рівня використання наявного потенціалу й ефективності інституційних механізмів підтримки, що буде предметом наступних підрозділів.

5. Оцінка ресурсного потенціалу показує, що туристично-рекреаційний комплекс Львівської області спирається на поєднання трьох сильних блоків – природних, історико-культурних та інфраструктурних ресурсів. Природна складова характеризується значною часткою лісів, розвиненим природно-заповідним фондом, наявністю національних природних парків, розгалуженою гідрографічною мережею та потужною бальнеологічною базою. Це створює умови для розвитку широкого спектра видів туризму – від екологічного й

активного до санаторно-курортного та реабілітаційного. Історико-культурні ресурси регіону вирізняються високою концентрацією пам’яток архітектури, історії та монументального мистецтва, наявністю об’єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, розвиненою театрально-музейною мережею та активним фестивальним середовищем. Така структура дозволяє формувати конкурентоспроможний культурно-пізнавальний, міський, паломницький і подієвий туристичний продукт з орієнтацією як на внутрішніх, так і на іноземних відвідувачів. Інфраструктурний блок – мережа колективних засобів розміщування, готельний фонд Львова, міжнародний аеропорт, залізничні та автомобільні сполучення, розвинена система закладів громадського харчування й дозвілля – забезпечує реальні можливості для «перетворення» природних і культурних ресурсів у завершені туристично-рекреаційні продукти. Хоча окремі показники (динаміка мережі засобів розміщування, наслідки кризових років) свідчать про наявність певних дисбалансів і втрат, загальна конфігурація ресурсів дає підстави говорити про високий рівень потенціалу ТРК Львівської області. Подальший аналіз має зосереджуватися вже не стільки на констатації ресурсної забезпеченості, скільки на вимірюванні рівня їх фактичного використання, ефективності та просторових відмінностей у межах регіону.

6. Аналіз динаміки туристичних потоків показує, що Львівська область до пандемії формувала стійкі позиції одного з провідних туристичних регіонів України із суттєвими обсягами як внутрішнього, так і в’їзного туризму. Падіння 2020 року фактично «обнулило» попереднє зростання, проте відновлення внутрішніх поїздок у 2021 році й подальша переорієнтація інфраструктури в умовах війни засвідчили здатність туристично-рекреаційного комплексу адаптуватися до різких змін зовнішнього середовища. Зміна мотивації поїздок, переважання внутрішнього й регіонального туризму, використання частини туристичних потужностей як гуманітарної та реабілітаційної бази суттєво змінили структуру попиту, але не призвели до згортання галузі. Фінансові показники підтверджують цю адаптивність. Стабільне й швидке зростання податкових надходжень від туризму при одночасному збільшенні обсягів

реалізованих послуг у сфері розміщування та харчування свідчить про збереження й посилення економічної ролі туристично-рекреаційного комплексу в структурі регіональної економіки. Зміна співвідношення між обсягами реалізації та чисельністю зайнятих вказує на структурну перебудову бізнес-моделей, підвищення продуктивності праці, часткову зміну організаційних форм ведення діяльності та адаптацію до нових умов ризику й невизначеності. Інвестиційна активність у туристичній та суміжних сферах, попри загальнонаціональні безпекові виклики, концентрується навколо модернізації наявної інфраструктури, розвитку санаторно-курортного й реабілітаційного сегментів, а також розширення гастрономічної та подієвої пропозиції. Це вказує на те, що туристично-рекреаційний комплекс Львівської області сприймається бізнесом як перспективний напрям із середньо- та довгостроковим потенціалом. У підсумку можна констатувати не лише збереження, а й поступове посилення результативності функціонування ТРК регіону, що створює підґрунтя для переходу від режиму «виживання» до режиму цілеспрямованого зростання та нарощування конкурентних позицій у міжрегіональному вимірі.

7. Проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області не нівелюють його потенціалу, а швидше окреслюють напрями, на яких має зосереджуватися регіональна політика та зусилля місцевих стейкхолдерів. Поєднання просторової ребалансування (зняття надмірного навантаження з ядрових дестинацій і включення периферії), інституційного посилення, цифровізації, розвитку санаторно-реабілітаційного й креативного сегментів, а також інвестицій у людський капітал формує реалістичну рамку для переходу від переважно екстенсивного до більш структурованого, стійкого та конкурентоспроможного розвитку туристично-рекреаційного комплексу області.

8. Стратегічні пріоритети розвитку туристично-рекреаційного комплексу Львівської області в логіці TOWS можна звести до кількох «великих ліній» посилення ролі області як багатопрофільного центру внутрішнього, санаторно-курортного, реабілітаційного, гастрономічного й креативного туризму (SO); просторове ребалансування й інтеграція периферійних громад у регіональну

туристичну систему, цифрова трансформація та розвиток людського капіталу (WO); зміцнення стійкості й безпекової адаптивності ТРК, позиціонування Львівщини як комплексної дестинації з високою доданою вартістю (ST); інституційне посилення, кадрова політика й екологічна відповідальність як «страхувальний контур» на випадок загострення зовнішніх загроз (WT).

9. Сукупність окреслених організаційно-економічних заходів не є вичерпною, однак задає логіку переходу від загальних стратегічних декларацій до практичних механізмів. Пріоритетним є не стільки формальне множення програм і документів, скільки побудова узгодженої системи: сильніше інституційне «ядро» управління ТРК; кластерно-просторовий підхід до розвитку дестинацій; сфокусовані інвестиції в «якірну» інфраструктуру; спеціалізація на санаторно-реабілітаційному, гастрономічному й креативному туризмі; цифрова єдність інформаційного простору; послідовна робота з людським капіталом. У такій конфігурації туристично-рекреаційний комплекс Львівської області отримує не лише набір розрізнених заходів, а каркас, на який можна «підвішувати» конкретні проєкти, інвестиційні ініціативи та локальні практики громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agakishieva G., Ismayilova E. Socio-economic Problems of the Development of Tourist and Recreational Complexes in Azerbaijan. Journal of Geology, Geography and Geoecology. 2024. Vol. 33. P. 209–221.

2. Grishutkin O., Schuryakov D. Methodology for Assessing the Tourist and Recreational Potential of the Region's Springs. Geographical Bulletin. 2023. No. 2. P. 136–153.

3. Kahanets-Havrylko L. Theoretical Essence and Component Structure of Tourist and Recreational Potential. Economy and Society. 2023. No. 54.

4. Kahanets-Havrylko L., Hushtan T. Socio-economic Analysis of the Efficiency of Implementation of the Tourist and Recreational Potential of the Zakarpattia Oblast in the Field of Rural Green Tourism. Baltic Journal of Economic Studies. 2024. Vol. 10, No. 1. P. 99–104.

5. Mahmudov R. K., Verozub N. V., Proskurin V. S. Methodology of Geoinformation Mapping of Natural Recreational Resources of the North Caucasus for Tourism Development. InterCarto. InterGIS. 2020. Vol. 26, No. 3. P. 404–415.

6. Mamraeva D. G., Tashenova L. V. Methodological Tools for Assessing the Region's Tourist and Recreation Potential. Economy of Region. 2020. Vol. 16, No. 1. P. 127–140.

7. Mikhaylova A. A., Wendt J. A., Hvaley D. V., та ін. Impact of Cross-Border Tourism on the Sustainable Development of Rural Areas in the Russian–Polish and Russian–Kazakh Borderlands. Sustainability. 2022. Vol. 14, No. 4. Art. 2409.

8. Muresan I. C., Oroian C. F., Harun R., та ін. Local Residents' Attitude toward Sustainable Rural Tourism Development. Sustainability. 2016. Vol. 8, No. 1. Art. 100. (корисна для методики оцінювання впливу туризму на регіони).

9. Muresan I. C., Oroian C. F., Harun R., та ін. Local Residents' Attitude toward Sustainable Rural Tourism Development. Sustainability. 2016. Vol. 8, No. 1. P. 100.

10. Pasieka S., Kolokolchykova I., Morozova O., та ін. The Potential of Tourist and Recreational Clusters in European Space. GeoJournal of Tourism and Geosites. 2021. Vol. 39 (4). P. 1488–1500.

11. Ribeiro J. C., Vareiro L. C. The Tourist Potential of the Minho-Lima Region (Portugal). In: Visions for Global Tourism Industry: Creating and Sustaining Competitive Strategies. InTech, 2012. P. 339–356.

12. Saparov K., Omirzakova M., Yeginbayeva A., та ін. Assessment for the Sustainable Development of Components of the Tourism and Recreational Potential of Rural Areas of the Aktobe Oblast of the Republic of Kazakhstan. Sustainability. 2024. Vol. 16, No. 9. Art. 3838.

13. Tanina A., Tashenova L., Konyshev Y., Rodionov D. The Tourist and Recreational Potential of Cross-Border Regions of Russia and Kazakhstan during the COVID-19 Pandemic: Estimation of the Current State and Possible Risks. Economies. 2022. Vol. 10, No. 8. Art. 201.

14. Zherukova A. B. Resource Potential of the Region as the Main Area of Development of the Tourist and Recreation Complex of the Kabardino-Balkarian Republic. Economic Problems and Legal Practice. 2021. Vol. 17, No. 3.

15. Zherukova A. B., Sharopatova A. V., Garbuzova T. G., Myshaev K. M., Khasieva R. V. Strategic Management of the Development of the Tourism and Recreational Potential of the Region. Ekonomika i upravlenie: problemy resheniya. 2025. Vol. 14, No. 2. P. 106–116.

16. Вуйцик О. І. Рекреаційно-туристичний комплекс: питання термінології. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. Вип. 3 (46), ч. 2. С. 39–44.

17. Головне управління статистики у Львівській області. Експрес-випуски з тематики «Готелі та аналогічні засоби розміщування» у Львівській області. Львів, 2018–2024.

18. Головне управління статистики у Львівській області. Культура, спорт, туризм: статистична інформація щодо Львівської області. Львів, 2024.

19. Головне управління статистики у Львівській області. Туристична діяльність та колективні засоби розміщування у Львівській області: статистичний збірник. Львів, 2018.

20. Державна служба статистики України. Методологічні положення державного статистичного спостереження «Колективні засоби розміщення». Київ, 2022.

21. Державна служба статистики України. Методологічні положення державного статистичного спостереження «Колективні засоби розміщування». Київ, 2025.

22. Державна служба статистики України. Туризм: офіційна статистична інформація та бази даних. Київ, 2024.

23. Державне агентство розвитку туризму України. Статистика: офіційні дані щодо розвитку туризму в Україні. Київ, 2024.

24. Державне агентство розвитку туризму України. Туристична статистика: податкові надходження від тургалузі по регіонах України. Київ, 2023.

25. Державне агентство розвитку туризму України. Туристична статистика: податкові надходження від тургалузі по регіонах (аналітичний огляд). Київ, 2024.

26. Каганець-Гаврилко Л. Теоретична сутність та компонентна будова туристично-рекреаційного потенціалу. Економіка та суспільство. 2023. № 54.

27. Львівська обласна військова адміністрація, департамент (управління) туризму. Туризм Львівщини: аналітичні матеріали та інформаційні бюлетені щодо туристичних потоків у Львівській області. Львів, 2023–2024.

28. Львівська обласна військова адміністрація. Звіти про виконання обласних програм у сфері туризму та курортів Львівської області. Львів, 2022–2024.

29. Львівська обласна військова адміністрація. Програма розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2021–2025 роки (редакція на 2024 рік). Львів, 2024.

30. Львівська обласна військова адміністрація. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років. Львів, 2020.

31. Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток. Проблеми економіки. 2013. № 1. С. 115–123.

32. Михайлюк І. І. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу гірських та передгірних територій Закарпатської області. Сталий розвиток економіки. 2018. № 3 (40). С. 107–112.

33. Мойсей С. П. Туристичні дестинації України в умовах війни: виклики та напрями адаптації. Економіка та суспільство. 2025. № 60 (уточнити за поточним випуском).

34. Національна туристична організація України. Туристичний барометр України: моніторинг динаміки туристичних потоків та розвитку галузі. Київ, 2023.

35. Огієнко А. В., Огієнко М. М. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. Проблеми системного підходу в економіці. 2020. № 1 (75). С. 31–37.

36. Перевозова І. В., Філюк С. М., Зарічняк А. П. Вплив кризових процесів на туристично-рекреаційний потенціал України: ретроспективний аналіз даних 2014–2022 рр. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Вип. 34. С. 296–305.

37. Писаревський І. М., Мелешко К. К. Туристично-рекреаційний потенціал як елемент конкурентоспроможності територій. Бізнес Інформ. 2019. № 12. С. 148–154.

38. Проскура В. Ф., Максютова О. В. Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». 2018. Т. 5, № 1. С. 131–136.

39. Самко О. О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання. Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»: збірник наукових праць. Луцьк. 2010. Вип. 7 (27), ч. 4. С. 129–134.

40. Слатвінська Л. Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Черкащини: впровадження практик країн ЄС. Економіка та суспільство. 2023. № 55.

41. Стрийська міська рада Львівської області. Аналіз стану та умов розвитку туристичної галузі Стрийської міської територіальної громади. Стрий, 2024.

42. Чорна К. І. Аналіз туристично-рекреаційного потенціалу територіальної громади в умовах воєнного стану (на прикладі України). Збірник наукових праць Криворізького державного педагогічного університету

43. Шулла Р. С., Попик М. М., Пітюлич М. М. Туристично-рекреаційний потенціал регіону: сутність і фактори впливу. Бізнес Інформ. 2024. № 3. С. 71–79.

44. Юркевич О. Г. Методичні підходи до оцінювання туристичного потенціалу України та її регіонів. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Економіка». 2019. Т. 30, № 4. С. 68–73.

45. Язіна В. В. Інтегрована комплексна модель оцінки туристичного потенціалу України. Економіка та суспільство. 2024. № 52